

Omslag

Waarro? Daarro!

Foto: Blink fotografie

ARCHITECTUUR LOKAAL

Tussen de Bogen 18
1013 JB Amsterdam
020 530 40 00
info@arch-lokaal.nl
www.arch-lokaal.nl
@ArchLokaal
www.ontwerpwedstrijden.nl

REDACTIE

Hoofdredactie:
Cilly Jansen
Eindredactie:
Indira van 't Klooster
Redactie & productie:
Margot de Jager

VORMGEVING

joseph plateau, Amsterdam

DRUK

Die Keure, Brugge

OPLAGE

7500

ISSN

1385-0482

DONATIES

Architectuur Lokaal is een culturele ANBI (goede doelenstichting). Heeft u belang bij ons werk ten behoeve van een gezonde bouwcultuur, of vindt u ons werk belangrijk? Maak dan gebruik van de extra belastingvoordelen voor donateurs. Kijk voor meer informatie op <http://arch-lokaal.nl/donatie>

Alle uitgaven van het tijdschrift, vanaf 1993, zijn te vinden op www.arch-lokaal.nl

'O ja, Architectuur Lokaal, dat ken ik wel, dat is dat grote tijdschrift met die mooie foto's op het omslag,' hoorden we jarenlang van wethouders die onze hulp inriepen bij hun ruimtelijke opgaven. Na een periode van 20 jaar, waarin onze 'krant' elk kwartaal overal in Nederland werd verspreid, komt daar met dit nummer een einde aan. Elke drie maanden stuurden we 7500 exemplaren rond. Kosteloos, zodat gemeenten die op zoek waren naar bezuinigingen, het 'abonnement' niet konden opzeggen en zij telkens ongevraagd werden geconfronteerd met ontwikkelingen elders in het land. We vonden, en we vinden nog steeds, dat *éducation permanente* nodig is om opdrachtgevers in staat te stellen culturele waarden in het bouwproces te betrekken. Maar door algemene bezuinigingen op het cultuurbeleid is de papieren uitgave niet meer te betalen. We werken aan een digitaal vervolg, ook interessant, maar eerlijk gezegd mis ik 'dat grote blad' nu al.

Veranderingen zijn er ook in onze gesprekken met bestuurders, andere opdrachtgevers, ontwerpers en ambtenaren. Onveranderd echter is het gebrek aan vanzelfsprekendheid waarmee beslissers in de bouw zich richten op prestaties die ook cultureel en maatschappelijk betekenis hebben. De druk daarop wordt door de crisis alleen maar groter. Het streven naar een gezonde bouwcultuur van betrokken opdrachtgevers en verantwoordelijke opdrachtnemers in de nieuwe economie vroeg om het verleggen van de aandacht: naar mogelijke nieuwe rollen van partijen, gemêleerde vormen van opdrachtgeverschap met nadruk op ruimtelijke oplossingen vanuit het MKB, een nieuwe aanpak van jongeren en toenemende aandacht voor exploitatie en beheer. Ons onderzoek *Bouwcultuur*, over 20 jaar architectuurbeleid en de noodzaak, verbindingen te leggen met de economie, leverde veel reacties op. Zo werden de resultaten betrokken bij de adviesvraag van de staatssecretaris van OCW aan de Raad voor Cultuur, die vervolgens het advies *Goed opdrachtgeverschap, vragen naar de onbekende weg* uitbracht. We concentreren het werk in toenemende mate op ontwikkeling en vernieuwing: op de voorfase van het opdrachtgeverschap - wanneer visies en samenwerkingsrelaties ontstaan en ruimte moet zijn voor talentontwikkeling - en op ervaringen na oplevering - om de opgedane kennis ten goede te laten komen aan nieuwe opgaven en vanuit de praktijk terug te agenderen naar het nationale niveau -. Bij onze programma's geven we meer aandacht aan het steeds ingewikkelder geworden opdrachtgeverschap, aan nieuwe rollen in het bouwproces en nieuwe initiatiefnemers in een krimpemde markt. We ontwikkelden *De Olifantenkooi*, die jonge ontwerpers en ontwikkelaars bijeenbrengt om in samenwerking scenario's te

bedenken voor actuele ruimtelijke vraagstukken. *De Opdrachtgeversschool* betreft besloten werkbijeenkomsten voor publieke opdrachtgevers die voorzien in zeer specifieke kennisbehoeften. Daarbij kijken we naar de kennis die nodig is en de veranderingen die daarmee gepaard gaan bij de achterliggende organisatie. We startten in dit tijdschrift met de *Wethoudersesstafette* en met interviews over schoonheid. En met onze inzet voor betere selecties van ontwerpers, aannemers en ontwikkelaars boeken we via het Steunpunt Architectuuropdrachten & Ontwerpwedstrijden grote vorderingen bij het bewerkstelligen van een cultuurverandering in het aanbesteden. Niet alleen in Nederland, ook daarbuiten heeft Architectuur Lokaal daarmee een voorhoede positie verworven; de resultaten zijn tot in Chili en Japan uitgedragen. Op Europees niveau leidde dat tot een internationaal samenwerkingsverband waarin wordt voortgebouwd op de instrumenten voor transparantie en vereenvoudiging die we vanuit het Steunpunt Architectuuropdrachten ontwikkelden. Het incidentele karakter van het aanbesteden van architectuur is nog een groot aandachtspunt, de helft van de Nederlandse gemeenten heeft er geen ervaring mee.

In de komende jaren voelen we ons gesteund door de *Actieagenda Architectuur en Ruimtelijk Ontwerp* (AAARO) die de ministeries van IenM, OCW en BZK uitbrachten voor de periode 2013-2016. Daarin staat het belang van ontwerp voorop. Architectuur Lokaal treedt op als lead partner voor het programma *Opdrachtgeverschap en Omgevingsrecht*, dat is gericht op ondersteuning van lokale en regionale overheden bij het aanbesteden via geïntegreerde contracten, en op inbreng vanuit de ontwerppraktijk bij de omgevingswet. Hiernaast coördineren we het 'dissemineren' van de resultaten van de AAARO werkprogramma's, waarbij ook de Rijksbouwmeester, het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie, Het Nieuwe Instituut, de IABR, de Academies van Bouwkunst en de TU Delft betrokken zijn. Deze zomer gaat daartoe *Waarro? Daarro!* online. Deze website brengt alle ontwerpideeën en -onderzoeken van het creatieve talent bijeen waar Nederland zo rijk aan is, geprojecteerd op al die gemeenten die daarvan niet vanzelfsprekend op de hoogte zijn en daarvan kunnen profiteren.

Door de jaren heen hebben we ervaren dat het juist in een periode waarin wordt geëxperimenteerd en gezocht naar nieuwe oplossingen, belangrijk is om continuïteit te blijven bieden en kennis te borgen. Dat is een constante factor in het werk van Architectuur Lokaal, maar ook de meest kwetsbare. Gelukkig worden we daarbij geholpen door onze donateurs, die hopelijk niet vergeten hun giften via de nieuwe, verlengde Geefwet van hun belastingopgave af te trekken. Dit is dus ook een oproep aan alle andere belanghebbenden; we zijn blij met elke bijdrage. En met iedereen die, net als alle lezers van voorheen dat grote blad, de ontwikkelingen overal in het land blijft volgen via de omslag naar ons digitale tijdschrift.

Cilly Jansen, directeur Architectuur Lokaal

20 jaar architectuurbeleid, 20 jaar Architectuur Lokaal

Op 1 mei bestond Architectuur Lokaal 20 jaar. De stichting werd opgericht als 'IDP, informatie en documentatiepunt', een driejarige project in het kader van het eerste nationale architectuurbeleid in Nederland - en zelfs het eerste 'wereldwijd'. Het moest een 'platform voor lokaal architectuurbeleid' - ofwel, 'Architectuur Lokaal - worden, waarin in het faxtijdperk kennis, informatie en praktijkvoorbeelden tussen gemeenten moesten worden

uitgewisseld. Daartoe werd direct gestart met de uitgave van dit kwartaalblad. In de afgelopen 20 jaar is er veel veranderd, en Architectuur Lokaal veranderde uiteraard mee. Deze jubileumuitgave schetst onder andere hoe de wereld tussen 1993 en 2013 veranderde op het gebied van architectuurbeleid, kantorenbouw, woningbouw en het boerenbedrijf.

04 **Lokaal Mondiaal**

Bart Stuart en Klaar Lippens

Regie

05 **'Schoonheid is abstractie.'**

Kleur is belangrijk om de ruimtelijke opbouw te relativieren, zegt Carlos Weeber vanuit Curaçao. 'Ik ben trouwens kleurenblind, maar de kleuren die ik zie, vind ik mooi.'

Cilly Jansen en Indira van 't Klooster

08 **Van Prinsse naar Smit**

Om van het centrumplan voor Hardenberg een succes te maken, stelde wethouder Douwe Prinsse zich op als moderne opdrachtgever: vertrouwen winnen van de raad, communiceren met de burgers en financiële partners zoeken.

Douwe Prinsse

Opgaven

1993-2013 Architectuurbeleid

10 **Architectuur wordt weer alledaags**

Adri Duivesteyn analyseert 20 jaar overheidsbeleid in relatie tot architectuur. 'Ergens in de jaren 90 hebben we een cruciale afslag gemist.'

Cilly Jansen en Indira van 't Klooster

1993-2013 Woningbouw

12 **Vinex in vogelvlucht**

De geschiedenis van de seriële woningbouw tussen 1993 en 2013.

Jeroen Mensink

13 **De Nationale Woningraad**

Ooit bestond er een belangenorganisatie voor woningcorporaties die zo machtig was dat niemand 20 jaar geleden had kunnen denken dat hij ten onder zou gaan.

Noud de Vreeze

14 **Lofthome**

Na massaproductie de modulaire woning op maat. De heruitvinding van de cataloguswoning, en dus beter.

Sander van Veen

1993-2013 Landbouw

15 **Boerder(b)ij**

Hoe boeren de afgelopen jaren steeds inventiever zijn geworden in het combineren van functies. Van Rood voor Groen naar grondulow.

Mark Hendriks

15 **Marnemoende**

Boerderij wordt jachthaven.

17 **Grondulows**

Ecotoerisme met je eigen koe.

1993-2013 Kantoren

18 **Van ABC tot dakboerin**

De Vierde Nota Ruimtelijke Ordening herinneren we ons vooral vanwege de woningbouw, maar ook het beleid voor kantoren heeft duidelijke sporen achtergelaten. Van ABC-locatie, naar werken in cultureel erfgoed naar broedplaatsen in leegstaande panden.

Jaap Huisman

1993-2013 Architectuurcentra

20 **De kracht van het ontwerp**

Maatschappelijke en ruimtelijke vraagstukken veranderen ingrijpend, maar de rol van de architect daarin blijft van belang. De manier waarop kan verschillen. 'Architectuurcentra moeten, net als alle andere partners, op zoek naar een nieuwe rol.'

Indira van 't Klooster

Praktijk

22 **Succesvol maatwerk in Leeuwarden**

Leeuwarden is in de race voor Culturele Hoofdstad van Europa in 2018. De gemeente wil zich onder andere onderscheiden met voorbeeldig opdrachtgeverschap.

Michel Geertse en Bram Talman

24 **Boerderij van glas**

Op het dorpsplein staat een Brabantse boerderij, maar dan van glas – het geslaagde resultaat van een verstandshuwelijk tussen een lokale ontwikkelcombinatie en een starchitect. 'De uitdaging lag er bij ons ook in dat de ambitie groot was.'

Anne Luijten

26 **De Ontmoeting**

Tania Concko en Pierre Gautier realiseerden in 1993 hun eerste bouwproject. Hun toenmalige opdrachtgever was Margreet Horselenberg, toen wethouder van Zaandam, nu burgemeester van Lelystad. In dit nummer blikken ze gezamenlijk terug.

Tania Concko

27 **De agenda van: Wybe Nauta, stadsbouwmeester in Assen**

Wat doet een stadsbouwmeester eigenlijk de hele dag? Ook voor Wybe Nauta komt er een einde aan een tijdperk: zijn functie als stadsbouwmeester wordt binnenkort opgeheven.

Wybe Nauta

28 **De Adelaar**

A.L. Snijders

Foto omslag

Glandon (2012)

Luuk Kramer (1958) fotografeert naast architectuur ook landschappen. Voor de architecten Cruz y Ortiz fotografeerde hij onlangs het gerenoveerde Rijksmuseum. Daarnaast werkt hij voor Claus & Kaan, Quist Wintermans, CEPEZED, Kraaijvanger en vele andere architectenbureaus. Eind 2013 verschijnt bij uitgeverij Nieuw Amsterdam zijn boek *Het Nederlandse Rijtjeshuis*, dat hij in samenwerking met Bernard Hulsman maakt. Hij exposeerde zijn werk o.a. in het Rijksmuseum en de Hermitage Amsterdam. www.luukkramer.nl

Voor de cover van *Architectuur Lokaal* stelt telkens een andere (architectuur) fotograaf zijn mooiste archiefphoto ter beschikking.

Architectuurbeleid
#1, De zichtbaarheid van het architectuurbeleid
Over het opzetten, de vorm en de rol van het architectuurbeleid
Jose van Campen

Platteland
#4, Beleid voor landschapsarchitectuur
Intensivering samenwerking Ministeries van WVC, VROM en LNV
Hedy d'Ancona, minister van WVC

Wegwerkzaamheden in Lima

Lokaal Mondiaal Eigen weg eerst

Carlos, onze gids, wenkt: ze zijn boven aan de weg bezig. Willen we het zien? Jazeker willen we dat. We volgen het pad. Inderdaad: een paar honderd meter hoger is een groep mensen, mannen en vrouwen, bezig rotsblokken te verplaatsen. 'Welke weg?' vragen we verbaasd. Carlos wijst op het blauwe metseltouw dat in het verlengde van ons pad is gespannen. Daar moet de weg komen. Nu is het nog een steile berghelling met hier een daar een uitstekende rotspartij. De voorman, Fransisco, legt uit: 'Dit is wat we doen op zondag. Gezamenlijk werken aan collectieve voorzieningen. Hier werken we aan de weg. Dat is het belangrijkste nu. Als we een weg hebben kunnen we weer huizen bouwen.'

De berg heeft een helling van meer dan 30%. Bijna zo steil als in Nederland een trap. In principe ongeschikt voor bebouwing, maar als je een muur maakt, dan kun je daarachter een stuk helling afgraven. Zo maak je een plateau. Net breed genoeg voor een huis met een pad ervoor. Die muren bouw je van stukken rots. Een heel karwei, dat kan je niet alleen. Familie en vrienden helpen, maar na een aantal uitbreidingen is de afstand tot de weg naar beneden te groot. Dan moet er een nieuwe weg komen. Zo iets wordt beschouwd als

een voorziening voor de gehele gemeenschap. Daarom werkt iedereen daaraan mee: iedere zondagochtend van 6 tot 11 uur. Mannen en vrouwen.

'Wie is hier de baas? Wie maakt de plannen?' Fransisco glimlacht bescheiden. 'Och, iedereen leert van iedereen. En samen bedenken we wat het beste is.' Hij draait zich om en roept naar een aantal jongens dat met een groot blok worstelt: 'Over links, links! Denk erom, niet rollen!' Fransisco is net iets meer vakman dan de anderen. 'Hoe krijgen jullie die blokken klein?' 'Met vuur mevrouw. Houtskool stoken onder het rotsblok tot het splijt. Die kennis komt nog van de Inca's. Die wisten alles van steen. Zij waren één met de natuur.'

Hoe weten ze zo goed hoe ze moeten samenwerken? Hij kijkt ongelovig: 'Mevrouw, wie denkt u dat het werk anders doet? We zijn het gewend vanuit onze dorpen, samen ben je verantwoordelijk.' Vergaderen ze veel? Ach, soms heeft iemand een ander idee. Dan duurt het langer. Het werk verandert niet. Zo eenvoudig kan het dus zijn, samen voor zijn allen. Geen blauwdruk, geen dure adviseurs: noodzaak en traditie.

In deze rubriek vertelt een Nederlander over de praktijk van het opdrachtgeven in het land waar hij verblijft. Bart Stuart en Klaar van der Lippe doen vanuit Lima verslag van hun onderzoek naar spontane stedenbouw en de effectieve zelforganisatie in de Barriada's, de spontane buitenwijken van deze metropool. Zij werken sinds 2005 samen. In hun onderzoeken bewegen zij zich op het raakvlak van stedenbouw, cultuur en politiek. www.burospelenblog.nl

Woningbouw #5, De kwaliteit van nieuwbouwwijken in Middelburg
Interview met Gerrit Schoenmakers, die 15 jaar wethouder van Middelburg was.
Johan de Koning

Woningbouw #6, Nog niet van een zinken dakje
Duurzaam bouwen in Smallingerland
Jene de Boer

1995

'Schoonheid is abstractie.'

Interview > Tekst: Cilly Jansen en Indira van 't Klooster > Beeld: Cristy-Ann Rojer, Tysha Photography

In 2005 keerde Carlos Weeber terug naar zijn geboorteland Curaçao en bouwde er zijn eigen huis. Voor wie van decoratie houdt, is aan dat huis niets te beleven. 'De meeste mensen vinden het moeilijk esthetiek te waarderen wanneer decoratie ontbreekt.'

We spreken Carlos Weeber via Skype, waar hij met zijn iPad in het huis zit dat hij voor zichzelf ontwierp. 'Ik zit naast het zwembad. Hoor je de wind?' Het huis doet denken aan Casa Malaparte, dat gebouwd is op een klif op Capri, ontworpen door Adalberto Libera. 'Dat is een fantastisch huis, verreweg het meest interessante van de vorige eeuw. Met minimale middelen neergezet, die hele lange vorm en wat gaten in de gevel, dat is het eigenlijk. De eenvoud, daar houd ik van. Binnen is het ook eenvoudig, een hele grote ruimte, achterin wat kleine ruimtes, slaapkamers onderin. En natuurlijk dat fantastische motief van die trap het dak op. Ken je die film met Brigitte Bardot? Het komt door de combinatie van Brigitte Bardot, die trap, en dat scherm daar op het dak, dat dit huis altijd in mijn hoofd hangt, én de kleur. Daarom was mijn eigen huis aanvankelijk ook rood. Maar het werd alsmat rozer door het licht. Dat vond ik niet in orde, omdat die kleur precies zo was bedoeld en niet anders. Nu is het groen, de kleur van aloë. Groen is beter bestand tegen het klimaat. Ik ben trouwens kleurenblind, ik zie het verschil tussen rood en groen niet, maar de kleuren die ik zie, vind ik erg mooi.'

Het huis wordt verkocht. Weeber gaat in de stad wonen en heeft een nieuw huis ontworpen. 'Een bouwfysisch ontwerp, afgeleid uit klimaat, wind en zon. De locatie is doorslaggevend voor het uiterlijk.' Hij is afgestapt van zadeldaken. 'Het nieuwe huis krijgt een gebogen dak van aluminium, dat buigt uit zichzelf. Het is goedkoop en efficiënt. Dat doe ik nu overal bij woningen en bejaardenhuizen, maar het past niet bij een kantoor. Kantoren hebben ook geld om een plat dak te maken, dat is hier duur, helemaal als het geïsoleerd wordt.'

Weeber ergert zich aan het feit, dat het klimaat nooit uitgangspunt is bij het bouwen op Curaçao. 'Ze denken dat die oude landhuizen klimaatgeschikt zijn, dat is helemaal niet waar. Ze hebben toevallig dikke muren omdat ze met rotsen zijn gemetseld, er was nog geen betonsteen. Sindsdien is hier nooit meer een klimaatgeschikt gebouw gemaakt. Dat is echt een ramp, want nu moeten mensen in sociale woningen noodgedwongen in een airco wonen om het uit te houden. Als ze thuiskomen, vallen ze meteen in slaap van de warmte. Ze zeggen de hele tijd dat ze moe zijn. Ja, dan moet je het dak isoleren! Maar daar hebben woningbouwverenigingen geen geld voor over. En mijn oud-studenten hier, in Delft opgeleid, redeneren: in Zweden heb je 15 cm isolatie nodig, in Nederland 8 en op Curaçao is het warm, dus dan is 2 cm genoeg. Ze snappen niet dat isoleren hier totaal anders werkt. Merkwaardig dat dit soort Delftse misverstanden nog steeds doorleven.'

Daarmee doelt hij op de opleiding Bouwkunde aan de TU, waar hij van 1955 tot 1964 studeerde. 'Het was een achterlijke opleiding. We leerden hoe je een gebouw op een ouderwetse manier in elkaar moest zetten, maar moderne architectuur, met glas en staal, moesten we zelf uitvinden.' Dat hij bij Bouwkunde terecht kwam was toeval. 'Ik woonde tot mijn zeventiende op Curaçao en ik had altijd iets met auto's, met knutselen, maar niet per se met bouwen. Mijn vader was rechter, die wist niks van techniek. Hij zei dat ik ingenieur moest worden en dus ging ik naar Delft, 'ingenieur leren', op z'n Antilliaans. Volgens Izak Salomons die ik daar ontmoette, kon dat niet, je moest kiezen. "Doe maar de B van bouwkunde, die staat voor in het alfabet", zei hij. Anders was het misschien scheepsbouw geworden.'

Weeber leerde veel over vorm, maar niet bij Bouwkunde. 'Daar was het absoluut verboden om naar vorm te kijken. We mochten ons van hoogleraren zoals Kranendonk en Brouwer niet verdiepen in Frank Lloyd Wright, Louis Kahn, Adolf Loos. Het was pure zelfstudie.' Weeber kon goed boetseren en leerde zo kijken naar vorm en structuur. 'Boetseren en interieur zat bij de afdeling decoratieve kunst. D'ie ging over schoonheid, toen en nu. Schoonheid is voor veel mensen niets anders dan decoratie. Dan heeft schoonheid verder geen betekenis. Architectuur gaat over vorm en structuur.'

Met veel plezier denkt hij terug aan de colleges die architect Van den Broek in zijn vrije tijd gaf, waarbij iedereen werd uitgenodigd om te spreken, Constant Nieuwenhuis bijvoorbeeld. Maar vooral aan de studiegroep van Granpré Molière waar hij zich bij aansloot, evenals Salomons, Jean Leering en Peter Gonggrijp, later bekend als de Delftse School. 'Loos was ons uitgangspunt. Van zijn werk zei iedereen: "Dat ziet er niet uit", maar wij vonden het prachtig. Totaal decoratieloos ontwerpen. Ik heb in Delft toch veel

Internationaal
#13, Europees misverstand
Architectuurdiensten
in het kader van de
EG-Richtlijn Diensten
Guus Enning

‘Het waarderen van decoratie is een primitieve manier van het waarderen van vorm, het is zoiets als verliefd zijn.’

geleerd. Ik kwam aan als een min of meer achterlijke Antilliaan met HBS en na 9 jaar ging ik vrij slim de deur uit.’ Weeber werd vrijwel direct na zijn studie hoogleraar aan de TU en bleef dat tot 2003, bijna 45 jaar.

Voor zijn opdrachtgevers op Curaçao bedacht hij tien ontwerpregels. ‘Een langwerpige huis, een geïsoleerd dak, geen glas in de gevels, lengterichting op de wind, dat soort regels. Die moeten ze ondertekenen en dan gaan we aan de slag.’ Die regels legt hij ook zichzelf op bij het ontwerp van zijn eigen huis. ‘Het is een en al regelgeving hier. Omdat ik altijd ontzettend goed met regels kon omgaan, noem het maar creatief, was ik bij jullie een goede sociale woningbouwarchitect. Nu zou ik geen sociale woningbouw in Nederland meer kunnen maken. Die directeur van Vestia, zo’n oplichter, die kan toch nooit een opdrachtgever voor mij zijn? Tjeerd Dijkstra, oud-studenten bij woningbouwverenigingen zoals Jacq Nicolaas, ‘t Mannetje en Han Michel, dat waren mensen waar ik iets mee had, daarom kon ik voor ze ontwerpen.’

‘Ik ga altijd uit van een heel eenvoudig thema, ik kijk naar het programma, wetmatigheden en typische dingen. Schoonheid heb ik altijd heel belangrijk gevonden, maar nooit als uitgangspunt. Schoonheid is eventueel het resultaat. Met kleur relativeer ik de ruimtelijke opbouw. Kleur is een aanvulling op de structuur, op de vorm. Het idee is dat elke muur door en door een bepaalde kleur heeft. Zelfs een gaatje dat ik in de muur boor voor een schilderij, kleur ik in de kleur van die muur. Ik heb altijd de 15 kleuren gebruikt uit het palet dat Peter Struycken op puur rationele en visuele gronden voor mij heeft samengesteld. Door kleur ontstaat complexiteit, en dat is noodzakelijk. Een saai gebouw is moeilijker te begrijpen voor de meeste mensen. Daarom zijn volgens mij de gebouwen van Loos van binnen niet altijd begrijpelijk.’

Zijn Weeber’s ontwerpen dan rationeel opgezet, vanuit locatie, uitgangspunten, constructie, materialen en regels, om daarna complex te worden gemaakt door kleur? ‘Zeker. Bij De Schie in Rotterdam is het bijvoorbeeld zo gegaan. Tjeerd Dijkstra, een goede Rijksbouwmeester, was mijn opdrachtgever. Daar ben ik hem nog erg dankbaar voor. Hij vroeg een gebouw waarin kleur belangrijk was. Dat heb ik met veel gedoe voor elkaar gekregen bij de gevangenis mensen. Ik ben er laatst gaan kijken. Het was ooit blauw, geel, groen, maar nu worden al die kleuren overgeschilderd! Niet eens in andere kleuren, maar in grijs en beige, net zo groezelig als alle andere gevangenis. Het is van binnen een totaal ander gebouw geworden. Ik heb een brief geschreven aan de Rijksbouwmeester, die zou er wat aan doen. Maar er is helemaal niks aan gedaan. Dat moeten jullie opschrijven, dat is echt schandelijk. Als puntje bij paaltje komt, zijn ze vrij slordig bij de Rijksgebouwendienst.’

Weeber ontwierp veel gebouwen waarover de emoties opliepen. Schoonheid gaat voor hem over het resultaat, en daar had de kritiek op de Zwarte Madonna mee te maken. ‘Dat ging ook over schoonheid zonder decoratie. Mensen hebben moeite esthetiek te waarderen wanneer decoratie ontbreekt. Maar daar kan ik geen concessies aan doen, ik kán het niet. De enige concessie die ik ooit gedaan heb zijn die paaltjes bij het zwembad.’ Weeber draait zijn iPad en toont een balustrade van klassiek vormgegeven, betonnen paaltjes langs de buitengevel van het inpanidige zwembad. ‘De werkster

begrijpt nu dat het een terras is, dat maakt ze anders schoon dan een kamer. Dat heeft dus een functie. Verder is hier voor mensen die van decoratie houden niets te beleven.’

‘De grote ontwikkelingen in de architectuur waren decoratieve ontwikkelingen; in vorm en structuur is sinds de Grieken niet veel veranderd. Totdat Loos zei: “Decoratie moet je afschaffen”. Dat was dé doorbraak van de 20e eeuw. Toen bleven alleen vorm en structuur over. Allerlei mensen zijn met abstracte dingen gaan knutselen, Rietveld, Mondriaan. Ik heb een wit schilderij vol willekeurige potloodstrepen, van Rob van Koningsbruggen. Prachtig schilderij, maar een bezoeker zegt: “Wat is er met dat ding, hangt het achterstevoren of zo?” Decoratie, net als religie, behaagt heel makkelijk. Daarom spreekt het veel mensen aan. Het waarderen van decoratie is een primitieve manier van het waarderen van vorm, het is zoiets als verliefd zijn. Maar als er geen structuur achter die decoratie zit ontgaat het mij, dan wordt het volkskunst, gemakzuchtig. Vroeger was schoonheid geïnspireerd op de natuur, ook in de architectuur, de primitieve hut van Abbé Laugier. Een hut uit boomstammen, prachtig gemaakt, werd een Griekse tempel met zuilen als versteende bomen. Maar natuur is geen uitgangspunt meer. We zijn beland in de meest abstracte vorm, de scheikunde, nano-techniek, de kleinste deeltjes kun je niet eens zien. Ongelofelijk, maar die kant gaat het uit. Hoe ver kan je uiteindelijk komen? Abstractie, als je dat eenmaal in de gaten hebt, ben je er niet meer vanaf te brengen. Abstractie is eigenlijk het mooiste wat er is.’

Informatie

Carlos Weeber (Nijmegen, 1937) studeerde aan de TU Delft. Hij doceerde aan de Academies van Bouwkunst in Amsterdam en Rotterdam en werd hoogleraar aan de TU Delft. Hij werkte bij Groosman Architecten en bij Van den Broek en Bakema; later associeerde hij zich in HoogstadWeeberVanTilburg en ArchitectenCie. Het merendeel van zijn werk kwam binnen overheidskaders tot stand, zoals De Peperklip in Rotterdam, De Zwarte Madonna in Den Haag, studentenwoningen in Delft en Den Haag en gevangenis De Schie in Rotterdam. Weeber was oprichter van de Stichting Hoogbouw en voorzitter van de BNA. Hij ontving de Prix de Rome, de Betonprijs, de Sikkensprijs en de Maaskantprijs, hij werd onderscheiden in de Orde van de Nederlandse Leeuw en door collega’s verkozen als ‘slechtste architect van Nederland’. Zijn uitspraken werden regelmatig als provocerend ervaren. Zijn opmerking in NRC 1997 om mensen zelf te laten bepalen hoe hun woningen eruit zouden moeten zien, ging een eigen leven leiden onder de noemer ‘het wilde wonen’. In 2005 keerde hij terug naar Curaçao.

Dit interview is het zevende in een reeks gesprekken met ‘oude mannen’ over schoonheid. Een welhaast ouderwets woord, dat bij architectenselecties tegenwoordig bij voorkeur gedefinieerd en gekwantificeerd dient te worden. Eerder sprak Architectuur Lokaal met Tjeerd Dijkstra (1931), Friso Kramer (1922), John Habraken (1928), Hans Laumanns (1938), Wim Quist (1930) en Henk Klunder (1935).

Woningbouw #15, Van stadsvernieuwing naar een programmatische wijkaanpak
Draagvlak bewoners als voorwaarde voor succes in Vlaardingen-Westwijk 2005
Remus Aussen,
Luc Heijboer

Architectuurbeleid #15, De geboorte van een architectuurbeleid in een moderne industriestad
Presentatie van de nota architectuurbeleid van Tilburg
Angelique Spanings

Internationaal #16, Metamorfose van het Ruhrgebied, voorbeeld van regionale planning
Excursie Nederlandse architectuurcentra
Cilly Jansen

Van Prinsse naar Smit

Kwaliteit in de kern

Wethoudersestafette > Tekst: Douwe Prinsse > Beeld: gemeente Hardenberg

Wie de afgelopen tien jaar niet in Hardenberg is geweest en deze stad aan de Vecht nu opnieuw bezoekt, wordt positief verrast door de metamorfose die het centrum van Hardenberg in de afgelopen jaren heeft ondergaan. Wethouder Hiemstra van de gemeente Hoogeveen wilde graag weten wat het succesverhaal hierachter is. Wethouder Prinsse geeft antwoord: vertrouwen, communiceren, partners betrekken – het hedendaagse opdrachtgeverschap ten voeten uit.

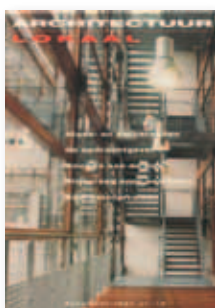

Douwe Prinsse, wethouder van Hardenberg

In de afgelopen tien jaar heeft de gemeente Hardenberg samen met diverse partners voortvarend gewerkt aan het grootschalig vernieuwen van het centrumgebied met de uitvoering van het *Masterplan Centrum Hardenberg*. Dit plan richt zich op het versterken en behouden van de kwaliteit van het centrum op het gebied van wonen, winkelen, werken en recreëren. Het zwaartepunt van de ontwikkelingen in het centrum ligt op en rond de Markt. Hier zijn drie nieuwe winkel- en woongebouwen gerealiseerd. Tussen de nieuwe blokken ligt nu een gezellig marktplein. De nieuwe Markt is in 2008 geopend. Ook het in 2012 geopende gemeentehuis en het Lokaal Opleidingen Centrum (LOC), dat in 2007 geopend is, zijn onderdeel van het *Masterplan Centrum Hardenberg*. De wijk Marsch-Kruserbrink wordt grootscheeps vernieuwd door woningcorporatie Beter Wonen Vechtdal. Daarnaast bevat het plan meerdere kleinere deelprojecten, met name gericht op wonen of werken. In totaal worden 800 nieuwe woningen gebouwd. Bij alle toegangswegen naar het centrum zijn grootschalige parkeervoorzieningen gerealiseerd. Dankzij de nieuw aangelegde centrumroute rijdt al het verkeer via de zuidkant van het centrum.

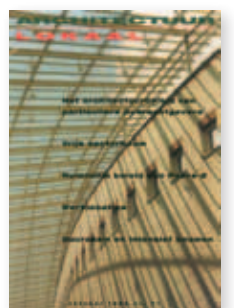
Dan nu de vraag van Anno Wietze Hiemstra: wat is het succesverhaal achter het vernieuwde centrum? Het succes van het *Masterplan Centrum Hardenberg* is te danken aan meerdere factoren. Het belangrijkste daarbij was het vertrouwen dat we als college van B&W kregen van de gemeenteraad. De raad heeft in 2002 unaniem ingestemd met het masterplan. Dat was best bijzonder, omdat in die tijd in de regio ook voorbeelden waren van centrumplannen die niet van de grond kwamen. De gemeenteraad sprak vertrouwen uit, maar stelde zich tegelijkertijd kritisch op. Daarom hebben we

1998

Steunpunt Ontwerpwedstrijden #19, Eerste kwartaalbericht van het Steunpunt
Over het Steunpunt en het melden van architectuurprijsvragen
José van Campen

de raad voortdurend geïnformeerd over de voortgang van het project, natuurlijk vooral op financieel gebied.

Ook in communicatie met de omgeving en in het creëren van draagvlak hebben we veel tijd en geld geïnvesteerd. We hebben de verschillende groepen in het centrum voortdurend en zo intensief mogelijk meegenomen in het project met individuele gesprekken, inloopbijeenkomsten of nieuwsbrieven. Van inwoners en ondernemers tot promotie-stichting en historische vereniging: al deze partijen hebben talloze adviezen, suggesties en ideeën naar

‘De gemeenteraad sprak vertrouwen uit, maar stelde zich tegelijkertijd kritisch op. Daarom hebben we de raad voortdurend geïnformeerd over de voortgang van het project, natuurlijk vooral op financieel gebied.’

voren gebracht. Dit heeft ertoe geleid dat er uiteindelijk een breed gedragen plan lag waar alle partijen zich in konden vinden. Ook tijdens de uitvoering zijn we intensief blijven communiceren met de diverse doelgroepen.

Als gemeente hebben we het voortouw genomen door eerst zelf tientallen miljoenen euro's te investeren in het centrum. Nog voordat de nieuwbouw op de Markt van start ging, hebben we de openbare ruimte van het winkelgebied opnieuw ingericht volgens een assenkruisstructuur met daaraan grenzend het nieuwe marktplein. Ook heeft de gemeente geïnvesteerd in de bouw van het LOC, waar MBO-scholen, culturele instellingen en voorzieningen op het gebied van werk en inkomen onder één dak gevestigd zijn, en de ontwikkeling hiervan naar voren gehaald. Als gemeente wilden we laten zien dat we in Hardenberg niet alleen op papier mooie plannen hadden, maar dat we deze plannen ook daadwerkelijk wilden realiseren. Hierdoor gingen ook ontwikkelaars en beleggers met andere ogen naar Hardenberg kijken en ontstond bovendien draagvlak voor de plannen bij de inwoners en de ondernemers in het centrumgebied.

Ook de wijze waarop de plannen zijn uitgewerkt heeft bijgedragen aan het succes. Iedere partij werkte met een eigen architect. Om toch voor eenheid te zorgen en een stijl die past bij Hardenberg, beoordeelde een kwaliteitsteam de architectonische kwaliteit van de plannen al in een vroeg stadium. In dit team zat ook de supervisor/architect, tevens stadsbouwmeester, die verantwoordelijk was voor het ontwerp van de openbare ruimte. We zijn trots op het feit, dat we een aantal bijzondere gebouwen hebben gerealiseerd zoals het LOC

Hardenberg en natuurlijk het nieuwe gemeentehuis.

We hebben de belangrijkste projecten van het Masterplan Centrum Hardenberg uitgevoerd. De hoofdstructuur staat en ook bereikbaarheid en parkeren zijn goed geregeld. Enkele plannen komen als gevolg van de economische crisis nog niet van de grond. Het gaat dan vooral om kleinere projecten die langs de aanlooproutes naar het centrum liggen en zich richten op een combinatie van winkels en woningen. We kijken nu hoe we deze plannen zo kunnen vormgeven dat ze alsnog gefaseerd opgepakt kunnen worden.

Na het centrumgebied verleggen we de focus naar de omgeving rond het station en het ziekenhuis. We kijken hoe we de omgeving rond het station op een realistische en haalbare manier toekomstbestendig kunnen maken. Daarnaast wordt momenteel op de Sportboulevard gebouwd aan een atletiekaccommodatie en een *beachcourt*; later zal de bouw van een nieuw overdekt zwembad en een sporthal volgen. Om de regionale functie van het ziekenhuis te waarborgen en te versterken, zijn er plannen om zorg- en zorggerelateerde aanbieders samen te brengen in een Gezondheidspark.

Ik geef graag het estafettestokje door aan wethouder Smit van de gemeente Assen en wil hem de volgende vraag stellen: hoe denkt de wethouder ondanks de crisis het woningbouwprogramma gerealiseerd te krijgen?

Informatie

www.hardenberg.nl

Douwwe Prinsse is wethouder ruimtelijke ordening van de gemeente Hardenberg.

In deze rubriek vertelt telkens een andere wethouder over een concrete bouwopgave, een discussie over ruimtelijke kwaliteit, een prangend voorbeeld van verrommeling, een regionale aanpak of iets anders dat actueel is in de gemeente. Elk artikel eindigt met een concrete vraag aan een wethouder van een andere gemeente, die in het volgende nummer van Architectuur Lokaal het stokje overneemt.

Architectuurbeleid/Woningbeleid #21, Special over het architectuurbeleid van private opdrachtgevers

Architectuurbeleid #24, POP in Drenthe Het eerste provinciaal omgevingsplan Bernhard Hanskamp en Henk van Laar

Platteland #24, Het landschap als spiegel van de Maatschappij Over de verandering van het landelijk gebied en het behoud van de culturele historie Joost Klaverdijk

1993-2013 Architectuurbeleid

Architectuur wordt weer alledaags

Interview > Tekst: Cilly Jansen en Indira van 't Klooster > Beeld: Architectuur Lokaal

Als wethouder, Tweede Kamerlid, oprichter van het NAI, Eerste Kamerlid en onafhankelijk denker kijkt Adri Duivesteijn terug op twintig jaar architectuurbeleid. Hij signaleert het einde van een abnormaal tijdperk en de intrede van de normalisering. Terug naar echt geld, echte opdrachtgevers en echte kwaliteit. 'Ergens in de jaren 90 hebben we een cruciale afslag gemist.'

Decennialang was er een heldere urgentie. Het land moest worden opgebouwd na de Tweede Wereldoorlog, er was woningnood, de binnensteden waren verouderd. Er was bovendien een duidelijke trekker van die opgave: de Rijksoverheid. Voor de stedenbouwers was het de kans om het CIAM-gedachtegoed op grote schaal in praktijk te brengen, gericht op massaproductie en prefab-constructies. Het verzet tegen de groot-schalige cityvorming in de jaren 70 bracht die architectonische ideologie tot stilstand. Daarmee was de verwoesting van historische binnensteden afgewend, maar de politieke urgentie van de woningbouwopgave bleef van kracht. Daar ergens begint het verhaal van Adri Duivesteijn. 'Onze generatie is groot geworden met een onophoudelijke nationale urgentie om te bouwen. Er was schaarste en de overheid bood een duidelijke aanbodstructuur. Nu zitten we in de situatie waarin urgentie een hele andere betekenis heeft gekregen, en woningschaarste niet meer aan de orde is. Het is onvermijdelijk dat wij van een aanbodstructuur naar een echte vragersmarkt gaan.'

Want wat gebeurde er in die periode van stadsvernieuwing die volgde op de cityvorming? 'Stedenbouwkundig en architectonisch gezien leidde het tot vertrutting. Kleinschalige kneuterigheid. Maar wat op politiek niveau gebeurde was veel crucialer.' Onder staatssecretaris Heerma werd, bij aanvang van de Vinex-woningbouwopgave, begin jaren 90 de productie van woningen overgelaten aan marktpartijen. Die kochten massaal de grond op en creëerden op deze wijze een monopoliepositie. Woningcorporaties werden verzelfstandigd en kregen in één klap zeggenschap over miljoenen woningen plus een bruidsschat om de overgang naar een meer private bedrijfsvoering te verzachten. Zo werd de verantwoordelijkheid voor woningbouw verplaatst naar het middenveld en marktconform. De gedachte was dat hierdoor ook burgers meer verantwoordelijkheid zouden nemen, maar de productie is feitelijk terecht gekomen bij de markt en het middenveld. Daar hebben we een cruciale afslag gemist. Dat de burger meer verantwoordelijkheid zou krijgen, had 15 jaar geleden als principeel beleid moeten worden geïntroduceerd.'

Hoe cruciaal was die afslag? 'Ik zie zelf de periode tussen 1993 en 2003 als een vertraagde normalisering van vraag en aanbod. Het was een kostbare coupe van het middenveld, dus de projectontwikkelaars en de woningcorporaties, die zich een woningbouwproductie toe-eigenden die er qua urgentie al niet meer was. Het was vooral een vraagstuk van kwalitatieve tekorten, niet meer van kwantitatieve. Iedereen die in een Vinexwijk woonde, woonde daarvoor ook niet slecht. In tegenstelling tot de wederopbouw ligt aan de Vinex geen urgent maatschappelijk en politiek vraagstuk ten grondslag. Bij veel burgers die wilden verhuizen ging het om kwaliteitsverbetering en een gemakkelijke vorm van vermogensopbouw. Nu de verhoudingen in de markt zijn veranderd, stellen mensen een verhuisbeslissing uit en kiezen ze eerder voor renovatie, en dat is ook een wenselijke situatie. Vinex is een kunstmatig land, een land zonder werkelijke opdrachtgevers. Opdrachtgevers, met een *hit-and-run* cultuur, die een klus klaren en dan weer gaan.'

Zo geredeneerd, laat de afgelopen twintig jaar zich begrijpen als de afkomst en ondergang van de projectontwikkelaar. 'Het vak van projectontwikkeling blijft bestaan, maar niet meer op deze schaal als zelfstandige discipline. Ik wil zelf alleen maar werken met eindgebruikers. Nu laten we de wederopbouw, de stadsvernieuwing en de Vinex achter ons en gaan we meer en meer over op een reguliere vervanging van de woningvoorraad. Vroeger bestond een opdracht voor een architect al snel uit 200 woningen, nu zijn dat meestal kleine opdrachten. Een wethouder mag nu blij zijn als er iemand daadwerkelijk wil investeren, dus dat gaat ten koste van zijn invloed op het resultaat. Interessant is dat in deze crisis heel veel

Platteland
#25, Landschappelijk
bouwen in Drenthe
Nieuwbouw in oude
dorpen en 7 doelstellingen
voor landschappelijk
bouwen
Gerard Wezenberg

Platteland
#25, Geleid door kwaliteit
Ruimtelijke ordening in
het landelijk gebied
Frankjan van der Valk

Internationaal
#26, Op Europees spoor
NAI toont toekomst
langs hogesnelheidslijn
Jacqueline Tellinga

In 1973 biedt Adri Duivesteijn (midden) aan wethouder Happel van Den Haag een petitie aan voor het voortbestaan van De Schilderswijk.

1980 Adri Duivesteijn bij de krotten aan de Van Ravensteinlaan in Den Haag, op werkbezoek in de Schilderswijk

crises samenkomen, en dat die wordt geprojecteerd op de bouwproductie. Eigenlijk is het de ineenstorting van het institutionele model in de woningbouw en misschien wel de bouw. Daarom is hij zoveel heftiger. Dit is de grote sanering. Wij gaan weer terug naar de werkelijke gebruikers van de woningen en gebouwen. Zij worden weer de echte opdrachtgevers. Dat is dus ook een geweldige kans, want eindgebruikers zullen altijd anders willen bouwen dan zij die werken voor een nog onbekende afnemer. Dat kan wel de architectuur van onze woning- en werkgebouwen een nieuwe impuls geven.'

'Grote concepten zijn er niet, ook niet bij jonge architecten, en ze zijn ook niet nodig.'

Wat is daarbinnen het bestaansrecht van architectuur- en kwaliteitsbeleid? 'Er blijft een taak voor de overheid om architectuurbeleid te stimuleren. Maar ook daar is heroriëntatie aan de orde. Er is altijd behoefte aan deskundigheidsbevordering, maar de vraag is in welke vorm die betekenis kan krijgen. De rijksoverheid trekt zich terug, dus die zal de productie volledig aan de markt overlaten. Hoogstens wanneer het om overheidsinvesteringen gaat zal zij optreden als klant. Alle instituties binnen het architectuurbestel hebben hun legitimiteit ontleend aan de bouwopgave. Nu we bouwen voor reële behoeften, dus vraaggericht, en niet meer voor oneindig economische groei, is een fundamenteel andere uitoefening van het vak noodzakelijk. Dat geldt eigenlijk voor iedereen in de bouw. Maar het meest denk ik voor architec-

ten. Voor hen ligt er een kans. Zij kunnen weer inhoud geven aan het oude vak van bouwmeester in de vorm van nieuwe architect-ontwikkelaars. Voor gemeenten is het belangrijk dat zij de burgers helpen het opdrachtgeverschap in te vullen. Zoals wij ooit gemeentebestuurders leerden wat architectonische kwaliteit was, is het nu aan de burgers om het opdrachtgeverschap te leren. Bouwers zullen hoop ik weer dienend worden aan een veelvoud van kleinere opdrachtgevers.'

Misschien heb je in een normale tijd geen architectuurbeleid nodig. 'Niet op dezelfde manier. Nu is behoefte aan een algemeen cultuurbeleid. Het bestaansrecht van architectuurbeleid moet dus direct worden gekoppeld aan echte opdrachtgevers in de brede betekenis van het woord. Een corporatie is een echte opdrachtgever, of een belegger die zijn geld moet veilig stellen. Een fabrieksdirecteur die een fabriek moet laten functioneren. Dat gevoel zijn we kwijtgeraakt. Hoe dichterbij de eindgebruiker komt, hoe dichterbij de echte behoefte aan kwaliteit, en dus ook de langdurige betrokkenheid bij bouwproductie.'

Het leidt bovendien tot unieke architectuur die bijdraagt aan de identiteit van de opdrachtgever en dus tot authentieke architectuur? 'Maar dat heb ik altijd bepleit! De omschakeling van een institutionele werkwijze naar een opdrachtgeverschap met meer eindgebruikers is overigens nog steeds een gigantische opgave. Het probleem is wel dat er geen politieke urgentie wordt gevoeld. De politiek is met heel andere vraagstukken bezig: Europa, crisis, migratie. Niet met architectuur. De vanzelfsprekendheid van architectuurbeleid is dan ook niet meer aanwezig, ook bij mij niet. Iedereen die de hoogconjunctuur heeft meegemaakt zal

eraan moeten wennen dat architectuur weer tot de gewone, dagelijkse dingen gaat behoren.'

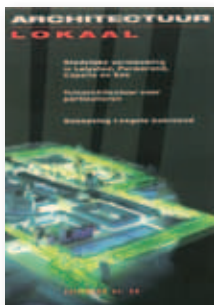
Het is dan niet verwonderlijk dat architecten nu klein denken. 'Rem Koolhaas was in zekere zin de laatste vernieuwer. De grote ideologische discussie over de inrichting van de stad is geslecht toen mijn generatie de cityvorming afwees om vervolgens al worstelend terecht te komen bij de huidige tendens naar organische groei. Ik zie bij jonge architecten wel veel ideeën, maar binnen de wereld van de architectuur is geen grote ideologische strijd gaande. Grote concepten zijn er niet, en ze zijn ook niet nodig.'

Terugkijkend op de afgelopen twintig jaar ziet hij een groot verschil tussen zijn eerste periode als wethouder in Den Haag en recentelijk in Almere. 'In die eerste periode werden het werken gedomineerd door maatschappelijke noden, in de tweede door het creëren van burgers die al goed wonen mogelijkheden te geven hun eigen stad te wonen. Ook dat is een weerspiegeling van het feit dat wij goed werk hebben gedaan in het verleden, maar dat er nu echt een andere tijd is aangebroken voor iedereen in de bouw. Met de huidige strategieën zouden overigens veel oude stadvernieuwingswijken meer kwaliteit hebben gehad. Er ligt dus nog wel een kans om het anders en beter te doen in de naoorlogse wijken.'

Informatie

De Rotterdam - Maaskantprijs werd op 17 oktober 2008 uitgereikt aan Adri Duivesteijn. Het volledige juryrapport is te vinden op www.arch-lokaal.nl

Woningbouw
#27, Industrie als metafoor
European in Zaanstad: de
zaanwerf als voorbeeld
Anne Hoogewoning

Woningbouw
#28, Purmerend, Stedelijke
vernieuwing in een bestaande
stad
Variatie in het woning-
aanbod en vergroting
van de leefbaarheid
Maud Maartens, Martin
Klapwijk en Hans Engels

Kantoren
#28, Gasopslag
Langelo bekroond
Drentse Welstandspreis
2000 voor bedrijfsbe-
bouw
Margeeth de Boer

Woningbouw
#29, Het cultureel geweten
van ontwikkelaars
Over de machtsverhou-
dingen in de bouw- en
vastgoedwereld
Kees de Graaf

1993-2013 Woningbouw

Vinex in vogelvlucht

Tekst: Jeroen Mensink > Beeld: Kees Hummel

Twintig jaar geleden, in 1993, beleefde het Vinexprogramma z'n officiële start met de bestuurlijke vaststelling. Formeel betreft het de periode 1995 – 2005 met een uitloop tot 2010 in de vorm van Vinac, zoals de actualisatie van de Vinex heet. Naar het zich laat aanzien wat dit het laatste, grootschalige en door de rijksoverheid geïnitieerde ruimtelijke ordeningsprogramma van Nederland. We hebben inmiddels al enige tijd geen ministerie meer voor ruimtelijke ordening en de verantwoordelijkheid voor de inrichting van Nederland ligt nu bij de lagere overheden.

Broekpolder, deelplan De Lanen, Beverwijk en Heemskerk

1993

In 1993 is de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening Extra na jaren van voorbereiding gereed gekomen. In dat jaar werd de Nota door zowel de Tweede als de Eerste Kamer aangenomen. De inkt van dit 71 pagina's tellende document is nog niet droog of de onderhandelingen tussen Rijk en regio zijn al in volle gang. De afspraken tussen de rijksoverheid en 25 stadsgebieden zullen in de periode tussen juli 1994 en oktober 1995 leiden tot de vinexuitvoeringsconvenanten. Juridische contracten waarin (financiële) afspraken over woningaantallen en de plekken waar die woningen bij voorkeur terecht zouden moeten komen - dichtbij bestaande steden - worden vastgelegd. Ondertussen wordt op veel plekken in Nederland alvast grond gekocht, in afwachting van wat komen gaat. In het begin moesten gemeenten ontwikkelaars nog vriendelijk vragen om mee te doen en grond van ze te kopen; het is een misverstand dat ontwikkelaars meteen stonden te springen om grondposities in te nemen. Men moest nog wennen aan de samenwerking tussen markt en overheid, die niet eerder op deze schaal was voorgekomen. Een tweede misverstand is dat alleen ontwikkelaars veel geld verdiend zouden hebben. Ook gemeenten hebben aan de verkoop van grond veel geld verdiend, waarmee de kas 'algemene middelen' werd gespekt. Overigens werd met de Vinexwijken Nieuwland in Amersfoort en De Aker in Amsterdam al begonnen in 1993, nog voor de start van het officiële uitvoeringsprogramma. Wat laat zien dat Vinex ook werd ingezet om projecten die eigenlijk al in de planning lagen bij gemeenten in dit programma onder te brengen.

Platteland
#29, Welstand met beleid
in het landelijk gebied
Beeldkwaliteit plan
voor het buitengebied
Henk Veldhuis

Platteland
#29, Amfibisch wonen
Flexibel wonen in
natuurgebieden
Hans Venhuizen

Internationaal
#30, Van strategisch overleg
naar architectuurstudie
Over het Deense
architectuurbeleid en de
ambities van het Deense
Architectuurinstituut
Eric Messerschmidt

Woningbouw
#31, Nota Wonen
Over de nota Wonen
aan het begin van de
21ste eeuw
Dirk Bergvelt

1993 De Nationale Woningraad

Tekst: Noud de Vreeze

Voor de oprichting van Aedes hadden corporaties een machtig bolwerk dat politiek en inhoudelijk de belangen van de Nederlandse woningcorporaties behartigde: de Nationale Woningraad (NWR). Het schijnt dat het Ministerie van Volkshuisvesting diep ontzag had voor de kennis en onderhandelingskwaliteiten van dit instituut. Met de verzelfstandiging van de corporaties verdween de NWR. Noud de Vreeze blikt enigszins weemoedig terug. 'Hiermee vergeleken is Aedes een kleine, kleurloze sectororganisatie.'

Wie had het twintig jaar geleden durven denken: vóór de eeuwwisseling zou de Nationale Woningraad, opgericht in 1913, niet meer bestaan. Nog in 1988 werd de vijftiende verjaardag gevierd, met een groots congres en een omvangrijk boek over de kleurrijke geschiedenis van de organisatie. Inmiddels is een hele generatie vakmensen in de volkshuisvesting aangetreden voor wie zo'n krachtige, centrale en spraakmakende organisatie van woningcorporaties net zo moeilijk voorstelbaar is als de betekenis van begrippen dynamische kostprijs huur en objectsubsidie. Wie weet nog dat er ooit meer dan 1.200 woningcorporaties waren en dat het grootste deel daarvan lid was van een machtig bolwerk in Almere, met meer dan 1.000 medewerkers, verspreid over 5 rayonkantoren van waaruit woningcorporaties werden bediend en gecontroleerd? Schandalen met te hoge salarissen, foute beleggingen en frauduleuze relaties kwamen niet voor en als er problemen waren werden die stilzwijgend en effectief opgelost door een streng regime van

interne disciplineren.

Weinig bedrijven met zo'n omvang, zo'n kleurrijke geschiedenis, met zo'n machtige positie en met zo'n groot publiek en politiek belang zijn zo geruisloos geliquideerd. Er werd geen woord aan gewijd in de landelijke pers, geen enkele kritische beschouwing op de televisie. Wat er nu van over is haalt nog maar zelden het nieuws. Aedes is historisch gezien de opvolger van de NWR. Maar deze kleine, kleurloze sectororganisatie speelt in het publieke debat over woningcorporaties, woningbouw en volkshuisvestingspolitiek nauwelijks een rol. Aedes is halverwege de jaren negentig ontstaan uit wat er over was van de Nationale Woningraad. En het veel kleinere NCIV, koepel van de katholieke en protestant-christelijke corporaties, voegde zich geruisloos in deze nieuwe vereniging. Daarmee kwam een einde aan de ongekende machtsconcentratie van de Nationale Woningraad, die was opgericht in 1918 en die vooral vanaf de jaren zeventig een enorme groei doormaakte.

De sociale woningbouw werd in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog aangestuurd vanuit een expansief bouwbeleid. Hoewel gemeentelijke diensten meestal als opdrachtgever optraden, werd door de overdracht van woningwetwoningen aan de woningcorporaties hun positie gaandeweg versterkt. De Rijksoverheid faciliteerde deze ontwikkeling door een ruimhartige steun aan sterke landelijke centrales. Met een verplichte vaste bijdrage uit de huur per woning konden NWR en NCIV bedrijven opbouwen met een gecombineerd pakket van belangenbehartiging en betaalde dienstverlening. Er werd furore gemaakt met belangenbehartiging, en met betaalde dienstverlening kwam een ongekende geldstroom op gang die steeds nieuwe producten en diensten mogelijk maakte. Dat ging heel ver en het leidde ook tot een allesomvattende kennisconcentratie over de sector van de sociale woningbouw die nu ondenkbaar is geworden.

De inzet van een grote en gevarieerde groep bedrijf- en bouwrechtjuristen, bouwkundig projectleiders en architecten, accountants en automatiseringsspecialisten, organisatieadviseurs, communicatiedeskundigen, een omvangrijk congres- en opleidingscentrum en een lucratief eigen pensioenfonds leidde tot een organisatie die echt overal verstand van had en ook vaak het beste op de hoogte was van wat er allemaal speelde, lokaal, landelijk en internationaal.

Vanuit het Ministerie van VROM werden begin jaren negentig de onderhandelingen geopend over een vergaande decentralisatie van de volkshuisvestingspolitiek en de daaraan gekoppelde financiële verzelfstandiging van de woningcorporaties. Mensen die het meemaakten vertellen dat leidinggevende rijksambtenaren altijd met ontzag en met een zekere schroom aanhoorden wat de inzet was van de directeurs van de landelijke centrales. De onderhandelingen over de bruterings- en de nieuwe sectororganisaties als het Centraal Fonds voor de Volkshuisvesting en het Waarborgfonds Sociale Woningbouw werden op het scherp van de snede gevoerd, en dat heeft de afzonderlijke woningcorporaties geen windeieren gelegd. Die hebben in de jaren daarna kunnen profiteren van de vruchtbare organisatorische en financiële voedingsbodem, waarop de verzelfstandiging kon gedijen. Veel corporaties, die door de waardeontwikkeling van vastgoed en door fusies zelf machtige clubs werden, vonden gaandeweg een invloedrijke landelijke centrale overbodig en zo ging de NWR ten onder aan het succes dat die organisatie zelf had laten ontstaan.

Wat door sommigen wel besmuikt de 'Nationale Woningraad' werd genoemd, is nu onherroepelijk deel geworden van de geschiedenis van de sociale woningbouw in Nederland. Soms denk ik met heimwee terug aan de doeltreffende en spraakmakende analyses, waarmee vanuit Almere het politieke debat over de sociale woningbouw werd beïnvloed. Maar die tijd komt nooit weer.

2003

In 2003 is de uitvoering in volle gang. Op veel locaties heeft de realisatie niet meteen een vliegende start gekend, maar in 2003 wordt op veel plekken volop gebouwd. Die trage start werd op een aantal plekken mede veroorzaakt door de invoering van nieuwe vormen van bestuurlijke samenwerking (in de zogenaamde kaderwetgebieden, zoals Knooppunt Arnhem Nijmegen), waardoor besluitvorming langer duurde. Schuytgraaf in Arnhem en Waalsprong in Nijmegen komen bijvoorbeeld relatief laat op stoom, waarbij laatstgenoemde ook nog eens te maken kreeg met een ingrijpende dijkteruglegging om ruimte te maken voor de rivier. Nu de eerste resultaten zichtbaar worden, komt ook de discussie op gang. Er klinkt veel kritiek op met name de grote uitleglocaties, niet alleen in de vakmedia maar ook in de landelijke pers. Noud de Vreeze schreef al vroeg, in

1994, de eerste kritiek op de voorlopige plannen en Adri Duivesteijn schreef een van de eerste politieke reacties in het artikel 'Vinex, architectuur van het aanbod' in het *Architectuur Jaarboek* van 1998 - 1999. Voldeden die Vinexwijken eigenlijk wel aan al die mooie beloften die zouden zijn gedaan? Het is nooit helemaal duidelijk geworden waar die torenhoge verwachtingen bij met name het vakpubliek vandaan zijn gekomen. Want wie de afspraken in de convenanten bestudeert, kan niet anders dan tot de conclusie komen dat de uitvoering van het Vinexprogramma zich keurig aan de gemaakte afspraken houdt. Honderdduizenden bewoners zijn in 2003 bovendien heel tevreden in hun nieuwe woning getrokken. Van hen over het algemeen geen onvertogen woord, maar aan de mening van 'eindgebruikers' werd in 2003 nog niet zoveel waarde gehecht. In 2003 worden voor het eerst de gevolgen merkbaar van een dip in de economie door het uiteenspatten

van de internetbubble vlak na de eeuwwisseling en op een aantal locaties vindt daarom herijking plaats. Zo worden op IJburg (vooral op Haveneiland) bouwplannen herontwikkeld, nadat bleek dat verkoop van woningen in het duurdere segment niet goed liep. Complete bouwaanvragen verdwenen in de prullenbak en werden overgedaan en woningen in een goedkoper segment kwamen daarvoor in de plaats. Het jaar 2003 is ook het markante moment waarop Rietlanden in Emmen, De Aker in Amsterdam en Klaverkamp in Bommel al gereed komen, terwijl de realisatie van Roomburg in Leiden en De Nollen in Alkmaar nog moet beginnen.

2013

In 2013 zijn de meeste locaties klaar. Het vervolg van de grote - die al op voorhand een langere doorlooptijd zouden hebben - wordt opnieuw tegen het licht gehouden. IJburg worstelt met fase

Platteland #32, De exodus van boeren
Over de waarde, de bedreigingen en de bijzondere structuur van het Groene Hart
Herman van Zwieten

2002

Architectuurbeleid #35, Tien jaar architectuurbeleid
Heeft het architectuurbeleid een belangrijke rol gespeeld in de totstandkoming van de huidige, succesvolle Nederlandse architectuur?
Ton Idsinga

II (het tweede deel van dit opgespoten eilandrijk is altijd al als post-Vinex gepland) en in Leidse Rijn wordt nu vooral in kleinere eenheden ontwikkeld. De meeste publiek-private samenwerkingen zijn gecancelled of worden ten minste drastisch herzien. Over de voorwaarden voor samenwerking wordt opnieuw onderhandeld. Veel ontwikkelaars zijn gedecimeerd en die gemeenten waar de uitvoering is vertraagd, zitten met een grote strop omdat de woningen niet meer worden verkocht en er flink afgeboekt moet worden op de waarde van de grond. Met de afronding van de Vinex (en de Vinac) wordt een heroïsch tijdperk van een eeuw lang volkshuisvesting en ruimtelijke ordening afgesloten. Deze unieke operatie lijkt echter vooral vanuit het buitenland bewonderd te worden. Het verantwoordelijke ministerie VROM bestaat niet meer. Ruimtelijk ordening lijkt zelfs geheel van de politieke kaart van Den Haag te zijn verdwenen. Wel moet de kanttekening worden gemaakt dat deze laatste fase van de Hollandse traditie van ruimtelijke planning in de 20e eeuw mogelijk werd gemaakt door een periode van enorme welvaart. Waarvoor we nu, deels achteraf, de rekening betalen. Een snelle rekensom leert dat inmiddels zo'n tien tot vijftien procent van de bevolking in een Vinexwijk woont (828.145 woningen, gemiddelde bezetting ingeschat op 2,5 personen per huishouden betekent ongeveer 2,1 miljoen Nederlanders op een bevolking van 16,8 miljoen). En gezien het grote aantal jonge, kindrijke gezinnen in deze wijken, lijkt het erop dat een nog groter percentage van onze jeugd momenteel opgroeit in een vinexwijk. Wat voor generatie gaat dat worden?

Informatie

Jeroen Mensink is schrijvend architect en woont in een Vinexwijk. In 1993 ontving hij zijn propedeuse aan de TU Delft. In 2003, inmiddels afgestudeerd in Architectuur en Bouwtechnologie, begon hij samen met Jelte Boeijenga aan de Vinex Atlas. In 2013 is hij, naast zijn werkzaamheden voor JAM, losjes verbonden aan de Praktijkleerstoel Gebiedsontwikkeling van de TU Delft. Met dank aan Jelte Boeijenga.*

Nationale woningraad

Noud de Vreeze (1948) was medewerker Bureau Bijzondere Projecten van de NWR tussen 1986 en 1993. Hij is voorzitter van de adviescommissie ruimtelijke kwaliteit bij de gemeenten Amstelveen en Aalsmeer en bestuursvoorzitter van het Van Eesterenmuseum Amsterdam. Eerder was hij directeur van WZNH adviescommissies voor ruimtelijke kwaliteit en gastdocent bij diverse universiteiten en hogescholen en stadsarchitect bij de gemeente Amersfoort. In de jaren negentig was hij directeur van het Stimuleringsfonds voor Architectuur. De Vreeze studeerde aan de TU Delft; in 1992 verscheen zijn proefschrift Woningbouw, inspiratie & ambities. Kwalitatieve grondslagen van de sociale woningbouw in Nederland.

Lofthome

Blok Kats van Veen Architecten, www.bkvv.blogspot.nl

2013 Lofthome

Tekst: Dieter Blok

Nu seriematige woningbouw steeds minder vanzelfsprekend wordt, komen allerlei kleinschaliger initiatieven tot bloei. Particulier opdrachtgeverschap en bouwcollectieven zijn hier een voorbeeld van, maar ook de aloude cataloguswoning is wederom onderwerp van studie. Onder andere bij Blok Kats van Veen Architecten. Na de Vinex komt...LOFTHOME!

Welke architect heeft zich nog nooit bezig gehouden met het ontwerp van een modulair bouwconcept? Google *modular architecture* en je krijgt ruim 6 miljoen hits. Het onderwerp spreekt al zeker een eeuw tot de verbeelding, maar architecten blijven nadenken over nieuwe mogelijkheden. Ook ons bureau is hier intensief mee bezig. Medio 2009 hebben wij in samenwerking met gebiedsmarketeer Daan Fröger en bouwbedrijf Hardeman, LOFTHOME gelanceerd: een woonconcept geheel gebaseerd op een industriële manier van bouwen. Het resultaat is een grotendeels geprefabriceerd stalen woonhuis dat in tweeënhalve maand kan worden gerealiseerd. Opdrachtgevers worden vanaf het begin bij het ontwerpproces betrokken. In die zin onderscheidt LOFTHOME zich van catalogusbouw: geen vast ontwerp waaraan nog iets kan worden veranderd, maar een vaste bouwmethodiek waarmee steeds iets nieuws wordt bedacht. Ondanks de economische malaise blijkt het concept aan te slaan: eind 2013 vindt de oplevering van de twintigste woning plaats.

De inspiratie voor LOFTHOME kwam van pioniers als Prouvé (industriële bouwmethodes) en Habraken (drager en inbouwpakket), maar ook Eichler (betaalbare woning onder architectuur). Deze bouwmethodiek kent grote voordelen ten opzichte van een traditioneel bouwproces. Bouwkosten zijn lager en de bouwtijd is korter. Daarnaast is de kwaliteit van de woning constant, omdat deze in de fabriek onder ideale omstandigheden wordt geprefabriceerd. Verder kunnen we dankzij de samenwerking met een vaste bouwpartner, in een vroeg stadium helder zijn over de kosten. Dit alles is vaak voldoende doorslaggevend om met ons in zee te gaan. De smaak hebben we inmiddels te pakken. Voor het Afrikaanse continent is een *prefab low-cost* woonhuis ontwikkeld dat ter plekke met 1 steekleutel in 3 dagen wordt opgebouwd. We werken volgens het principe van *system separation*: een stalen drager met een lange levensduur en een invulling die eenvoudig is aan te passen als de bewoner daar (financieel) aan toe is. Er is veel interesse voor dit concept. De eerste proefwoning wordt binnenkort verscheept. Is er toekomst voor modulair bouwen? Wat ons betreft wel!

Lofthome, Den Hoorn, 2013

Platteland #36, De culturele opdracht van gemeenten in het landschap
Over de culturele opdracht van gemeenten in het landschap
Marlies van Diest, Marijke Beek en Marinus Kooiman

Kantoren #37, Creatieve steden
Bestuurdersconferentie in het Tropeninstituut tussen toeval en tekentafel
Gert-Jan Hospen, Peter Timmermans en Jasper Vos

Kantoren #38, Tussen de bedrijven door
Hoe kan de ruimtelijke kwaliteit van bedrijventerreinen worden verhoogd?
Arjan Hebly

1993-2013 Landbouw

Boerder(b)ij

2003

Marnemoende

De familie Kromwijk had al 25 jaar een bloeiend veehoudersbedrijf van 40 hectare toen de provincie Utrecht in 1995 het gebied aanwees als toekomstig recreatiegebied. Dan kun je van alles doen, maar de familie Kromwijk zette een onverwachte stap: ze begonnen een jachthaven met restaurant, botenverhuur en winterstalling.

In plaats van 10 jaar wachten tot de overheid hen zou onteigenen of te verhuizen naar Drenthe of Groningen zochten Jan en Mieke Kromwijk naar andere mogelijkheden op dezelfde plek. Ze ontdekten dat er in het prachtige gebied rond de Hollandse IJssel lange wachtlijsten waren voor ligplaatsen voor boten. De toekomstige recreatiebestemming zou de behoefte aan horeca ook vergroten. De contacten die Jan Kromwijk eerder als wethouder had opgedaan, kwamen nu goed van pas. Ontwerpers met wie hij eerder had gewerkt, benaderde hij opnieuw. Samen met Arcadis baande hij zich een weg door 19 vergunningsprocedures. De rechter en de Raad van State werden vertrouwde adressen, maar na drie jaar waren alle vergunningen en de bestemmingsplanwijziging rond. In 2005 opende de jachthaven, al was de haven nog lang niet af. In 2007 was het restaurant klaar, dat al snel werd uitgebreid met een kiosk bij de haven. Ze overtuigden de provincie ervan dat de geplande fietsbrug beter verplaats zou kunnen worden naar vlakbij de jachthaven. 'De meeste mensen denken dat het een overheidsproject is', vertelt Mieke Kromwijk. 'Maar het is ons eigen initiatief. Na het boerenleven is nu een leven als havenmeester begonnen.' Het meest recente hoogtepunt was afgelopen mei, toen koning Willem-Alexander en koningin Máxima en het jachthaventerrein bezochten tijdens hun tournee door het land.

Tekst: Mark Hendriks > Foto: Simone van Es: p. 15 en p. 16 links, Familie Alferink: p. 16 rechts en p.17

De afgelopen jaren werden in de Achterhoek voorbereidingen getroffen voor de herziening van het Europese landbouwbeleid. Het einde van het ouderwetse subsidiesysteem was immers in zicht. De grootste verandering die op stapel stond: boeren die gebruik maken van gemeenschapsgeld moeten een tegenprestatie leveren – zoals natuurontwikkeling of investeren in duurzame teelten of technologieën. Rond Winterswijk experimenteerden vooruitstrevende boerenbedrijven met 'maatschappelijke prestaties', zoals waterberging, het onderhoud van wandelpaden en de instandhouding van landschappelijke kwaliteiten.

Het restaurant van Marnemoende

Plattelands
#38, Behoud de bollenvelden!
Over culturele planologie bij de aanpak van ruimtelijke ontwikkelingen
Harm Post

Architectuurbeleid
#41, Politiek testament
Enquête architectuurbeleid in de Nederlandse gemeenten

Die herziening van het landbouwbeleid is niet doorgegaan. In maart verwees het Europees parlement de meeste voorstellen om het landbouwsubsidiebeleid te moderniseren naar de prullenbak. De agrarische sector zal ook de komende jaren met meer dan 50 miljard euro 40 procent van de Europese begroting opsnoepen - en dat zonder de verplichting tot noemenswaardige tegenprestaties. Het gedoe over het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) laat zien dat de landbouw onder een vergrootglas ligt. Meer dan welke economische sector ook - de recente maatschappelijke verantwoordiging over de revoltante financiële wereld daargelaten - is de landbouw onderwerp van maatschappelijke en politieke discussies, op nationaal en Europees niveau.

In Nederland was het boerenbestaan de afgelopen twintig jaar dan ook ronduit turbulent: terugkerende discussies over subsidiegelden, milieuregels en dierenwelzijn, of het onteigend worden voor een nieuwbouwlocatie. Eind jaren 80 werd gestart met de landinrichtingsprojecten. Begrippen als ontwikkelingsplanologie of gebiedsontwikkeling bestonden nog niet, maar in die projecten ging het om een gecombineerde aanpak van agrarische doelen en ambities op het gebied van waterbeheer, recreatie en natuurontwikkeling. Boeren moesten

in hun bedrijfsvoering rekening houden met fiets- en wandelpaden over of langs hun land en kaarsrechte beken die als kavelgrens dienden moesten vanuit ecologische overwegingen weer meanderen. De landinrichting was anders dan de klassieke ruilverkaveling - daarin stond een efficiënte inrichting ten gunste van het agrarische productieproces centraal, in landinrichtingsprojecten ging het om plattelandontwikkeling.

Snel daarna volgde de zogenoemde reconstructie van de zandgebieden. Aanleiding was de varkenspest waardoor in 1997 bij veel boerenbedrijven in Oost-Brabant, de Achterhoek en Twente de gehele veestapel moest worden geruimd. Om een snelle verspreiding van het virus in de toekomst te voorkomen werden de regio's opnieuw ingericht met landbouwontwikkelingsgebieden (met groeimogelijkheden voor intensieve veehouderijen), varkensvrije bufferzones en extensiveringsgebieden. In de laatstgenoemde gebieden moesten agrariërs verdwijnen of op zoek naar nieuwe inkomsten; velen ondernamen activiteiten op het gebied van recreatie en toerisme.

Rond de eeuwwisseling kwam het bestaansrecht van agrariërs ter discussie te staan. Er werd zelfs beweerd dat de Nederlandse boer door de hoge grondprijzen en de prijzenoorlog in de supermarkten binnen tien jaar zou verdwijnen. Voor veel

boeren, zeker in kleinschalige landschappen en rondom de steden, is het economisch vooruitzicht niet gunstig. Ze hebben geen opvolger, weinig uitbreidingsmogelijkheden en kunnen de harde strijd op de wereldmarkt niet aan.

Een groot aantal stopt dan ook - de Dienst Landelijk Gebied verwacht dat in 2030 nog maar een derde van de huidige boerenbedrijven over is. Anderen breiden hun bedrijf uit met andere takken van sport. Hierop zijn door de jaren heen talloze etiketten geplakt, van verbrede tot multifunctionele landbouw. Boeren ondernemen verschillende activiteiten, van kinderopvang tot energiewinning, van educatie tot de verkoop van streekproducten. Een bekend voorbeeld is De Eemlandhoeve in Bunschoten. 'Vroeger een klassieke boerderij, nu een levendige ontmoetingsplek voor stad en land', aldus de website. Dit soort boeren speelt in op een trend waarin stedelingen zich meer en meer tot het landelijk gebied voelen aangetrokken. Scholen gaan met leerlingen op bezoek bij de boer om te laten zien dat melk niet uit de fabriek komt. Stadsbewoners trekken naar een idyllisch cultuurlandschap voor rust en ruimte. Niet voor niets is de ruimte-voor-ruimte-regeling immens populair. Boeren slopen hun stallen en in ruil mogen ze een aantal woningen terugkopen - die ze voor een mooi bedrag doorverkopen.

Jachthaven Marnemoende

Fietsbrug over de Hollandse IJssel

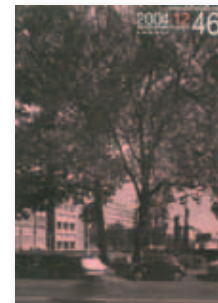

Koeien grazen tussen de grondulows

Platteland
#42, Themanummer
Landschap
Parasite Paradise
Pleidooi voor tijdelijke
architectuur
Linda Vlassenrood

Platteland
#44, Het landschap van
de reconstructie
Een tussentijdse
evaluatie van het
landschapsontwikkelingsplan

De boeren die boer blijven zetten in op schaalvergroting en automatisering. Ze kopen de grond van hun stoppende burens, kappen de houtwallen en bouwen grotere schuren en stallen. Sommigen realiseren op hun erven hallen waar opslag en verwerking van gewassen plaatsvindt. In de kop van Noord-Holland verrees een agropark waar glastuinbouw- en akkerbedrijven samenwerken met verwerkings- en transportbedrijven. Het terrein heeft zelfs een eigen energiecentrale - de warmte uit de kassen wordt door de andere bedrijven hergebruikt.

Juist deze 'industriële' boerencomplexen kampen met grote weerstand. Dierenpartijen voeren actie tegen de komst van 'megastallen'. Stedelingen willen weer koeien in de wei. Milieuorganisaties willen dat de uitstoot van ammoniak wordt tegen-gegaan.

Ontwerpers zijn amper betrokken bij deze agrarische veranderingen. De reconstructie en landinrichtingsprojecten werden vooral gekenmerkt door civiel- en cultuurtechnische werkwijzen. Soms wordt een architect of landschapsarchitect ingeschakeld om een gebouw of erf vorm te geven. Zoals Franz Ziegler die een leeg erf in Lettele op gepaste wijze ombouwde tot een woon-erf voor mensen met een verstandelijke beperking, of bureau Vista dat een concept bedacht om de

vormgeving van grote stallen af te stemmen op het landschapstype.

Uit onderzoek van stedenbouwkundige Miranda Reitsma en ontwerp bureau UrbanSynergy blijkt dat de ruimtelijke consequenties van veranderingen in de agrarische sector - grotere stallen, nevenfuncties, schaalvergroting, lege erven - van invloed zijn op het aanzien en de kwaliteit van gehele regio. Hun grootste ontdekking: het behoudzuchtige overheidsbeleid gaat in veel gevallen voorbij aan de grote dynamiek in de agrarische wereld. Met een beleid waarin een het behoud van een landschapsbeeld bepaalt wat wel en wat niet mag kunnen sluipende agrarische transformaties - zoals verbreding, megastallen, windturbines, leegstand - niet in goede banen worden geleid.

Informatie

Mark Hendriks is freelance journalist voor onder andere De Blauwe Kamer

Marnemoende

www.marnemoende.nl

Grondulows

www.koeindekost.nl
www.facebook.com/koeindekost

2013 Grondulows

In Heeten gooit de familie Alferink het ook over een andere boeg. Hun boerderij is sinds de 18^e eeuw van vader op zoon gegaan, maar na de laatste uitbraak van mond- en klauwzeer in 2001 besloten boer Frans en boerin Truus hun werkveld te verbreden. De boerderij richt zich nu behalve op melk- en vleesvee, ook op dagbesteding voor gehandicapten en toerisme. Met het fenomeen 'grondulow' hebben ze een nieuwe typologie geïntroduceerd in het Sallandse landschap.

Een grondulow is een ecologische recreatiewoning met een met aarde bedekt boomstamendak, geïntegreerd in een met houtwallen omzoomd weiland. Met een boogvormige kap komt de constructie maximaal drie meter boven het maaiveld. Het woord is een samen-trekking van grond en bungalow. Je zou denken dat het geïnspireerd is op de *earth houses* (met grond bedekte huizen) die minder inbreuk maken op het landschap en minder energie verbruiken. Maar eigenlijk zijn deze met grond bedekte recreatiewoningen een voortzetting van de aardappelkelders die in deze streek heel gewoon zijn. Dochter Loes Alferink: 'We kenden het *earthhouse* principe destijds helemaal niet. We wilden recreatieverblijven ontwerpen die van toegevoegde waarde waren voor het landschap. Met de tijd hebben mijn ouders en ik het idee verder uitgerold. Het definitieve ontwerp is in samenwerking met aannemer Dijkhuis uit Hardenberg ontwikkeld.' Ook hier blijkt dat een innovatief plan niet vanzelfsprekend past in bestaande wet- en regelgeving. Boerenland kan immers niet zomaar worden gebruikt voor recreatie. En erop bouwen was al helemaal in strijd met het ruimtelijk beleid van de provincie Overijssel. Loes Alferink: 'Juist omdat de typologie nieuw is, en omdat het helemaal opgaat in het landschap, bleek er toch iets mogelijk. Wat eerder niet bestond, is immers niet per definitie verboden. Uiteindelijk hielp het feit dat het zo nieuw is ons met het verkrijgen van de vergunningen. Gewone recreatiewoningen hadden hier niet mogen staan.' Eind 2011 werd de bestemmingsplanwijziging goedgekeurd en in 2012 zijn de grondulows gebouwd.

Interieur grondulow

Kantoren #50, Een doos als ontwerppopgave
 Over bedrijfshallen en bedrijventerreinen
 Jetse Oosterbaan
 Martinius

1993-2013 Kantoren

Van ABC tot dakboerin

Kantoren > Tekst: Jaap Huisman > Beeld: Thea van den Heuvel / DAPH

In 2011 opende Melanie Schultz, minister van Infrastructuur en Milieu, het kantoor van Achmea naast station Leiden Centraal, dat ontworpen is door Fons Verheyen (VVKH Architecten). Wie er dagelijks langsrijdt ziet nauwelijks bewegingen achter de ramen, maar misschien heeft het flexwerken hier hard toegeslagen. Aan de andere kant van het spoor verrees vrijwel gelijktijdig een kantoorblok met een opvallende lamellengevel. Hiervan kunnen we zeker vaststellen dat het na de oplevering nog geen enkele gebruiker heeft mogen ontvangen. Dit zijn andere tijden dan 1993.

Waarom 1993? Omstreeks dat jaar verordende de toenmalige minister van VROM, Hans Alders, dat kantoren voornamelijk bij of naast stations of andere verkeersknooppunten gebouwd moesten worden; op de zogeheten A-locaties (in verschillende categorieën). De gedachte erachter was nobel en begrijpelijk: alleen zo konden files bestreden worden, alleen zo zou de automobilist uit de auto gemanoeuvreerd kunnen worden. De gevolgen van Alders' beleid werden snel zichtbaar: voormalige rangeerterreinen of onooglijke stationsachterkanten klonterden samen met nieuwe kantoren van Amersfoort tot Den Bosch, van Zwolle tot Amsterdam Sloterdijk. Verzekeraars vestigden zich er zoals Achmea, maar ook consultancies (Twinstra Gudde in Amersfoort) en de rechterlijke macht (Paleis van Justitie in Den Bosch). Aan deze trend is nog geen einde gekomen. Breda bijvoorbeeld zet hoog in bij de bebouwing van de noordkant van het station met een rechtbank en belastingkantoor, zonder dat er zicht is op verhuur en/of gebruik.

In feite was het beleid van Alders de sublimatie van een ontwikkeling die al in de jaren zeventig in gang was gezet met de bouw van Hoog Catharijne

in Utrecht met de concentratie van winkels en bedrijven. Verschil is dat ontwikkelaars in de jaren negentig vonden dat het niet alleen anders moest, het moest ook overzichtelijker, minder hermetisch en flexibeler. Wat men toen niet wist was dat deze goed bedoelde bouwhausse zich tegen zichzelf ging keren: met de crisis begin 2000 onder de internetbedrijven (de *bubble* werd doorgeprikt), werd de overdaad aan kantooroppervlak plotseling zichtbaar, de bankencrisis van 2008 was het volgende signaal. Bovendien had Alders buiten de voortvarendheid van gemeenten gerekend, die halverwege de jaren negentig grond verkochten langs de snelwegen aan gisse ontwikkelaars. Deze zichtlocaties zouden zijn zorgvuldig uitgestippelde beleid verstoren. In rap tempo slibde de berm dicht en dat is heden ten dage nog goed te zien bij Zaltbommel langs de A2 en tussen Ede en Veenendaal langs de A12. Overigens betreft dat niet louter kantoren, maar ook distributiecentra, groothandels en autoshowrooms. Maar toch, het heeft het Nederlandse landschap ingrijpend en niet in voordelige zin veranderd. Achteraf was 1993 misschien ook een keerpunt in een ander opzicht. In de krakende jaren tachtig waren juist veel

ondernemingen uit de binnenstad vertrokken om naar nieuwe bedrijvenparken te verhuizen. Overigens een lachwekkende benaming voor anonieme gebieden zoals Amstel III (Amsterdam), Overvecht (Utrecht) en De Hoef (Amersfoort). Totdat krakers de gemeenten op de misstand van leegstaande kantoren in de binnenstad wezen en er inderhaast een plan werd gemaakt voor herontwikkeling. Herbestemming *avant la lettre*, die enige levendigheid in de binnensteden heeft teruggebracht.

Het kantoor is dood, leve het kantoor zou je anno 2013 kunnen vaststellen. De immense leegstand die in sommige steden 20 procent kan bedragen, illustreert op pijnlijke wijze dat er veel te rooskleurig op groei is geanticipeerd. Ontwikkelaars en gemeenten hadden beter kunnen of moeten weten. Zoals 'video de *radiostars* heeft gedood', zo heeft internet de 9 tot 5-baan om zeep geholpen, want waar we werken is ons kantoor en onze persoonlijke prikklok bepaalt wanneer we werken. Dat geldt trouwens niet voor de steunpilaren die in elk bedrijf nodig zijn, zoals de secretaresse, de beveiligers en de CEO's. De rest kan misschien thuis blijven, zij beslist niet.

De crisis heeft enorme consequenties voor de inrichting van Nederland. Leveranciers van kantoormeubilair hebben het moeilijker dan anders, de files zijn in 2012 hierdoor afgenomen en dan is er natuurlijk de vermaledijde leegstand. In sommige bedrijvenparken zoals de Plaspoelpolder bij Rijswijk zullen gebouwen nooit meer verhuurd worden en moeten eigenaren hun verlies nemen, is een conclusie die BOEI heeft getrokken. BOEI ontfermt zich over de herontwikkeling van industrieel erfgoed, waarbij de lege bedrijfspanden een nieuwe portefeuille zouden kunnen opleveren. Maar in veel gevallen is herontwikkeling niet eens mogelijk, omdat de ruimtes niet flexibel zijn, de gebouwen niet voldoen aan de EPC-norm of domweg strategisch verkeerd liggen. Er gaan dan ook stemmen op om rigoureuus te schoffelen in de voorraad.

Platteland
#51, Dynamiek buitengebied
gaat reikwijdte welstand te
boven
Verslag van het symposium
Ontwerpen met Welstand
Marijke Beek

Woningbouw
#52, Wonen in Wanhoop in
Nederland?
Wat moeten de woningcorporaties
doen om te zorgen dat 'Franse
toestanden' uitblijven?
Erik Staal

Platteland
#54, Greenports als landschap
Over de rol van ontwerpers bij
geavanceerde agrarische bedrijven
Dirk Bergvelt

Daktuin Schieblock, Rotterdam

Kantoor voor Achmea in Leiden

Wie had dat kunnen denken in 1993? De gebruikelijke redenering luidt dat dit voor een deel - opnieuw - komt door internet, maar ook door de *smartphone*, de iPad. Maar er is ook een andere visie ontstaan op het kantoorwerk, zoals dat eerder is gebeurd bij de industrie. Kantoorwerk is niet aan een specifieke plek gebonden, zoals bijvoorbeeld het werk van een bankwerker of monteur. De 24-uurs economie is er dan toch gekomen. Er is een keerzijde, zo ondervinden talloze ZZP'ers momenteel. Flexwerken mag dan ideaal zijn met het oog op de zorg voor de kinderen, het is ook een *lonely job*. Niet voor niets zijn er initiatieven opgekomen als *Seats to meet* en verzamelkantoren, zoals *Spaces* waarbij eenpitters zich kunnen aansluiten al is het maar voor een praatje bij de koffieautomaat. *Regardz* speelt in op de behoefte aan vergaderruimte. Werkoverleg dat blijft, crisis of niet.

‘Wat men toen niet wist was dat deze goed bedoelde bouwhausse zich tegen zichzelf ging keren.’

Wat betekent deze ontwikkeling nu voor architecten en ontwikkelaars? Is het kantoor als ontwerppogave verleden tijd? Nee natuurlijk, het kantoor als domein voor de witte boorden zal altijd blijven, maar neemt wel een andere gedaante aan. Zoals kantoren verhuisden van binnensteden naar de periferie - en weer terug -, zo is er ook organisatorisch sprake van een *reshuffling*. De meest zichtbare verandering is het Nieuwe Werken, dat onder meer bij de nieuwbouw van de ministeries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Veiligheid en Justitie wordt vertaald in lockers en gedeelde bureaus. Opmerkelijk zijn daar de overlegruimtes met draaibare tafels, waardoor een groep deelgenoot kan zijn van een voorstel op het computerscherm. Het Nieuwe Werken impliceert dat je inlogt op een computer waar je ook bent en dat er overal Wi-Fi is. Voor architecten komt het aan op het bouwen van flexibele gebouwen, nog flexibeler dan ze al waren: berekend op krimp, maar ook op groei. Voorbij is verder de kantoorcel of zelfs de kantoorruimte. Het combinatiekantoor is in opkomst met mogelijkheden om in rust te werken maar ook om *loungend* te overleggen. De nieuwe behuizing van de NRC aan het Rokin lijkt daarop: de redactie concentreert zich op de bovenste etages; de begane grond is ingeruimd als restaurant en ontmoetingsplek.

Rest nog herbestemming. Succesvol lijken experimenten om verschillende, zelfs conflicterende, functies in een oud gebouw met elkaar te combineren: een atelier, hotel, laboratorium, café en bezinningsruimte. Er zit niet zozeer meer leven in het kantoor dan in 1993, als wel een ander leven. De stropdas kan los.

Informatie

Jaap Huisman (1953) is publicist op het gebied van architectuur en stedenbouw en hoofdredacteur van SMAAK, magazine van de Rijksgebouwendienst. www.jaaphuisman.nl

Woningbouw
#56, Particuliere opdrachtgevers krijgen positie in Almere en particulier opdrachtgeverschap
Anne Weike Noorman

Architectuurbeleid
#56, Wandelend architectuurbeleid
Stadsarchitect in Haarlemmermeer
Indira van 't Klooster

1993-2013 Architectuurcentra

De kracht van het ontwerp

Tekst: Indira van 't Klooster > Beeld: Marijn Scheeres

In 1986 werd ARCAM opgericht. In 2002 volgde Rotterdam en sinds 2004 heeft Arnhem er ook een. De tijd waarin ze zijn ontstaan en lokale opgaven en cultuur bepalen in hoge mate de manier waarop ze nu aan het werk zijn. Architectuur Lokaal bracht Maarten Kloos (ARCAM), Patrick van der Klooster (AIR) en Edwin Verdurmen (CASA) samen om terug te kijken op 20 jaar architectuurcentra.

Dit gesprek vindt plaats op een idyllische locatie aan de Vecht. Het zelfgebouwde houten huisje, de magnolia met zijn dramatische bloementooi en de lammetjes in de wei staan tot op zekere hoogte in vreemd contrast met de onderwerpen die aan de orde zijn: de grote stad, woningcorporaties, rijksbeleid, economische crisis. Anderzijds komen juist hier een aantal belangrijke thema's samen. 'Als je hier binnenkomt, voel je de kracht van het ontwerp', zegt Patrick van der Klooster (AIR, Rotterdam). 'Het is de rol van architectuurcentra om dat duidelijk te blijven maken.' Het is bovendien een prachtige illustratie van het toenemende belang van het ambacht. 'Het ziet er goed uit, het is op maat gemaakt en duurzaam', aldus Edwin Verdurmen (CASA, Arnhem). In het kader van een terugblik op 20 jaar architectuurbeleid praat Architectuur Lokaal met hen en Maarten Kloos (ARCAM, Amsterdam) over de veranderende maatschappij en economie. Wie zijn hun partners? Hoe financieren ze hun projecten? Hoe verandert dat hun programma's en organisatie? En wat is de positie van de architect(uur) daarbinnen?

Als Maarten Kloos terugkijkt op 27 jaar ARCAM ziet hij allereerst een golfbeweging. 'ARCAM is opgericht in crisistijd, toen kwamen de rijke jaren 90 en nu zitten we weer in een crisis. We hebben de privatisering meegemaakt, de reorgani-

satie van alles wat ooit overheid was, zoals volkshuisvesting. Daarbinnen stelde ARCAM de architectuur aan de orde. Oorspronkelijk binnen de context van de stadsvernieuwing, nu onder andere in relatie tot globalisering. Het tijd-plaatsperspectief is zodanig veranderd dat ik het gevoel heb dat we nu in een totaal ander universum leven dan 25 jaar geleden.' Patrick van der Klooster: 'AIR heeft lange traditie van manifestaties die terug gaan tot de jaren zeventig. In 2002 is de stichting verzelfstandigd en heeft het zich omgevormd tot lokaal architectuurcentrum AIR, geïnspireerd op ARCAM. Het Nieuwe Instituut (voorheen Nederlands Architectuurinstituut NAI) en de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam (IABR) zijn landelijke en internationaal opererende instituten. Wij weten daarentegen alles van Rotterdam.'

Edwin Verdurmen is met enkele gelijkgestemden op een goede dag gewoon begonnen. 'In 2004 was ik al betrokken bij het Architectuurcafé Arnhem en we hadden behoefte aan meer activiteiten en een eigen plek. We hebben een stichting opgericht, mensen bij elkaar gehaald, en even later bestonden we als volwaardig architectuurcentrum.' Ze hebben op allerlei plekken in de stad gezeten, maar sinds 2009 bestaat Showroom Arnhem. 'Hier hebben we, samen met de kunstenaars van Stichting G.A.N.G., een hangplek voor

junks getransformeerd tot een rauwe culturele hotspot. Het is bedoeld als tijdelijke projectenlocatie, maar omdat de binnenstedelijke herontwikkeling Rijnboog maar niet doorzet, zitten we daar nog wel een poosje.'

Ze voelen alle drie dat ze zich in de eerste plaats verhouden tot het lokale. Architectuurcentra zijn geworteld in de stad, en dus verschilt de aanpak per centrum. Waar AIR zich nadrukkelijk moet positioneren ten opzichte van de landelijke en internationale organisaties, geldt voor ARCAM juist dat het in de eerste plaats wil verbinden. Kloos: 'Ons fundament rust op afstemmen en samenwerken, energie bundelen.' CASA probeert alle partijen te betrekken bij hun projecten. Verdurmen: 'We merken wel dat de conventionele vastgoedpartijen moeizaam meebewegen met de transitie die momenteel plaatsvinden. Dat stellen wij als CASA dan weer aan de orde, daar gaan we verslaggevend mee om.'

Dat architectuurcentra in het hart van de maatschappij en de stad opereren, merken ze ook aan de sponsors en partners met wie ze samenwerken. Terwijl de vakgemeenschap druk doende is met bouwcollectieven, nieuwe financieringsvormen, *pop-up* architectuur en particulier opdrachtgeverschap, bestaan hun sponsors hoofdzakelijk uit institutionele organisaties. Gemeenten en het Fonds Creatieve Industrie dragen bij aan de nieuwe thema's, maar de 'oude opdrachtgevers' hebben er soms moeite mee. Verdurmen: 'Bij ons herkennen veel organisaties de nieuwe opgaven niet. Ze denken dat het tijdelijk is.' Van der Klooster: 'Grote bedrijven zijn vooral bezig zichzelf overeind te houden. Daar gaat alle energie in en dan missen ze de ontwikkelingen buitenshuis. Jonge architecten zijn zich heel bewust dat ze geen recht hebben op een opdracht, dus zoeken ze meerwaarde. Ook ontwikkelaars moeten hun meerwaarde opnieuw benoemen. Dat konden ze in het verleden dankzij toegang tot de kapitaalmarkt. Nu ligt dat anders. Net als architecten moeten ze op zoek naar een nieuwe rol.'

Verdurmen: 'Interessant is dat woningcorporaties soms wel aanhaken. Voor hen liggen de ontwikkelingen op buurniveau en wooncollectieven dicht bij hun eigen agenda.' Ook de houding van de centra zelf is veranderd, vindt Kloos: 'Wij hebben sponsorschappen structureel omgedoopt tot financiële partnerschappen. Een deel van onze energie wijden we aan thema's waarmee die sponsors al bezig zijn, zodanig dat een symmetri-

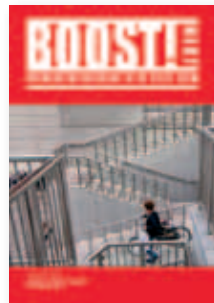
'Bij ons herkennen veel organisaties de nieuwe opgaven niet. Ze denken dat het tijdelijk is.'

sche relatie ontstaat. Zo zijn vier verschillende partijen in ons netwerk bezig met onderzoek naar studentenhuisvesting. Daar zit dus een relevant programma in.' Verdurmen: 'We worden meer ondernemers, net als onze doelgroep.' Kloos: 'Maar ik denk niet dat we veel pragmatischer worden. Het ideële, het culturele blijft de belangrijkste drijfveer.' Hij verwijst daarmee ook naar het architectuurbeleid, dat steeds zakelijker is geworden. Kloos: 'Feitelijk is er nu geen architec-

Woningbouw
#58, Eigenwijs en tegendraads
Projectontwikkelaars zijn geen vanzelfsprekende partij
Frank van de Pol

Platteland
#59, De Maas centraal
Natuurontwikkeling langs verwaarloosde Maasoeveren in Limburg
Dorine van Hoogstraten

2008

Edwin Verdurmen, Patrick van der Klooster en Maarten Kloos

tuurbeleid meer. Het aanvankelijke idealisme van de overheid is steeds vager geworden.' Dat is kwalijk omdat het effect heeft op het geld dat via het Fonds Creatieve Industrie kan worden besteed aan architectuurcentra, maar inhoudelijk is de nota eigenlijk nooit een leidraad. Verdurmen: 'Ik lees ze wel eens, maar eigenlijk doen we er niet veel mee. Het is mij vaak te beleidsmatig en te abstract.' Van der Klooster kan dat beamen: 'De nota heeft geen visie, het is een beschrijving van wat er speelt.' Kloos: 'Een beschrijving inderdaad. We zijn altijd wel enigszins bij die nota's betrokken geweest. Je praat erover mee, dus de voorsprong die je zelf nodig hebt en creëert, die vind je terug in de nota. Zo'n nota is dan vooral een bevestiging

dat wat je deed goed was. Tegen de tijd dat de hij verschijnt, zijn wij alweer met andere dingen bezig.' Van der Klooster: 'Door de aard en de rol van architectuurcentra hebben we vroegtijdig zicht op actuele maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen. De thema's uit architectuurnota's herkennen en waarderen we, en zien we vooral als bevestiging en inspiratie op ons handelen.' Kloos nuanceert: 'Een architectuurnota moet de voorwaarden creëren om waar je nu mee bezig bent ook in de toekomst mogelijk te maken. In die zin is goed architectuurbeleid wel degelijk belangrijk.'

Omdat ze functioneren in een nauw netwerk van zoveel mogelijk lokale aanverwante organisaties, merken ze ook hoe de wereld verandert.

Kloos: 'De jongste generatie bouwers en ontwerpers is heel creatief in het zichzelf aan de orde stellen, dus dat loopt dus allemaal wel. Maar aandacht voor de grotere verbanden is ook belangrijk.' Daarom bereidt ARCAM bijvoorbeeld een gesprek voor over de culturele betekenis van de Houthavens. Hoewel het basisontwerp al twintig jaar oud is, is het nog steeds niet uitgevoerd. 'De ontwikkelingsgeschiedenis van de Houthavens is een minigeschiedenis van stedenbouwkundig denken over de stad, gekoppeld aan actuele ontwikkelingen die op dit moment een rol spelen.' Particulier opdrachtgeverschap is zo'n onderwerp waaraan al een aantal jaar wordt gewerkt en waarvan de architectuurcentra nu zien dat gemeenten de kracht ervan overschatten. Verdurmen: 'In Arnhem zijn er aardig wat mensen en collectieven die best iets zelf willen ontwikkelen. Niet op een kaveltje, maar wel in een voormalige school of een kerk. Maar dan vraagt de gemeente een forse prijs voor een school waar nog niet eens een woonbestemming op zit, met alle risico's van dien.'

Zo komt het gesprek op de kracht van het ontwerp. Want ongeacht de maatschappelijke omstandigheden of de ruimtelijke opgaven blijft het ontwerp altijd relevant. Verdurmen: 'In Arnhem liggen veel stedelijke ontwikkelingen stil en toch is er een enorme dynamiek. Dat is de kracht van het creatieve ondernemerschap. Het ontwerp maakt hier een belangrijk onderdeel van uit.'

Van der Klooster: 'De potentie van het ontwerp is er altijd. De vraag is: is de rest van de wereld zich bewust van de toegevoegde waarde van de architect?' Kloos: 'Ontwerpen is voor mij een manier van communiceren. Sommige dingen kun je alleen duidelijk maken door een ontwerp te laten zien. Daar maak ik me wel zorgen over: in hoeverre kennis nu overal op een onherstelbare manier verdwijnt. Architectonische kennis lijkt steeds minder belangrijk te zijn in een wereld vol collectieven en pop-up projecten.'

Tot slot: wat zijn de thema's voor de nabije toekomst? Kloos: 'De gevolgen van de globalisering. Buitenlandse investeringen worden dan interessant. Naarmate meer vastgoed in buitenlandse handen terecht komt, gaat het vanzelfsprekende verband tussen eigenaar, lokale context en geschiedenis verloren. In Frankrijk zijn intrigerende voorbeelden van oliesjeiks die verontwaardigd zijn dat ze hun peperdure Parijse pand niet mogen slopen om er iets nieuws voor in de plaats te zetten.' Verdurmen: 'Arnhem heeft veel jonge ondernemers die allerlei spannende dingen doen in de stad. Ze waren zich niet bewust dat ze gezamenlijk bijdragen aan het omgaan met de stad. Nu koppelen we al hun activiteiten aan de discussie over de ontwikkeling van de stad. In het maken van dit soort verbindingen zijn we eigenlijk veel beter dan de gemeente.' Van der Klooster: 'Er is zoveel kennis en energie, en als je dat slim organiseert, netwerken maakt, dan kan je veel doen voor belachelijk weinig geld.'

Informatie

- ARCAM, www.arcam.nl
- AIR, www.airfoundation.nl
- CASA, www.casa-arnhem.nl
- www.arch-lokaal.nl/netwerken/architectuurcentra

Internationaal #62, Architectuurbeleid in Denemarken

Tegen de verwachting van vele heeft de Deense regering bewust ingezet op architectuurbeleid
Badeloch Noldus

Platteland #64, Discipline van lange lijnen
Rijksadviseur voor het Landschap Yttje Feddes over groenverbindingen tussen stad en land.
Indira van 't Klooster

Platteland #65, Het landschap als monument
Kunnen landschappen op een gemeentelijke monumentenlijst gezet worden?
Harry Venema

Watercampus

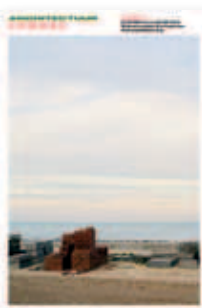
Succesvol maatwerk in Leeuwarden

De Selectie > Tekst: Michel Geertse en Bram Talman > Beeld: DP6 / 3TO: p. 23, GEAR: p. 22

Waar de meeste Nederlandse gemeenten worstelen om projecten van de grond te krijgen, timmert Leeuwarden hard aan de weg. Friese nuchterheid wordt gekoppeld aan hoge ambities. De gemeente is in de race om de Culturele Hoofdstad van Europa in 2018 te worden. De gemeente onderscheidt zich ook in positieve zin met voorbeeldig opdrachtgeverschap. Het Steunpunt toog naar het hoge noorden om de Leeuwardense aanpak te doorgronden.

Op het stadhuis van Leeuwarden werd het Steunpunt ontvangen door wethouder Henk Deinum, directeur Stadsontwikkeling Harmen de Haas en projectleider Ynze Haitzma. De enthousiaste gastheren steken direct van wal. 'We hebben de zaken financieel goed op orde. We verkeren in de gelukkige situatie dat we nog projecten kunnen uitvoeren. We bouwen nog woningen, maar wel op een kleinere schaal. Vorig jaar leverden we 360 woningen op, dit jaar schatten we een productie van 300. Door haar perifere ligging is Leeuwarden een van de laatste steden die aangesloten wordt op het hoofdnet. Voor infrastructuur is zo'n anderhalf miljard beschikbaar. Maar we investeren ook in de binnenstad. Neem Het Zaailand. We hebben daar een prachtige nieuwe ondergrondse parkeergarage aangelegd, bekroond als 'Beste Parkeergarage 2013' en op maaiveld het plein heringericht. Ook is er de Watercampus, een prestigieus watertechнологiecentrum dat Leeuwarden op de kaart moet zetten als internationaal centrum voor watertechнологie. Onlangs werd een aanbesteding uitgeschreven voor het ontwerp van de uitbreiding. Deze werd gewonnen door GEAR, een combinatie van vier kleine Friese bureaus. Met de manifestatie 'Kloppend Hart' hebben we lokale partijen uitgedaagd om de binnenstad kritisch onder de loep te nemen en projecten aan te dragen die de stad verrijken. Dat leverde veel goede plannen op. Dit jaar gaan we twee van die plannen oppakken. De binnenstedelijke opgave heeft ook een uitgesproken Friese dimensie: we zijn in de race om Culturele Hoofdstad van Europa te worden in 2018.'

Kantoren
#65, Tuintje op orde
Bij herontwikkelen van
bedrijventerreinen is het
beheer het belangrijkste
Indira van 't Klooster

Woningbouw
#69, Vinix, vinex, vinex
Haarlemmermeer
Op Vinexwijken is veel
kritiek, maar de bewo-
ners zijn zeer tevreden
Jelte Boeijenga

Welke rol ziet de gemeente voor zichzelf bij binnenstedelijke ontwikkelingen?

'De wereld is veranderd. Grootschalige masterplannen werken niet meer. Stedenbouwkundige acupunctuur, microstedenbouw, is volgens ons de oplossing. We zoeken doorbraakprojecten die een ode aan de stad zijn. Het bestemmingsplan is niet heilig, het gaat om het plan, de meerwaarde voor de stad. Als gemeente willen we goede initiatieven faciliteren. Voor de manifestatie 'Kloppend Hart' boden we drie mogelijke projectlocaties, maar partijen mochten ook andere locaties aandragen, mits de eigenaar betrokken werd. Door opgaven niet af te bakenen en marktpartijen zelf partners te laten kiezen ontstaan enthousiaste teams. Zo groeien creatieve plannen die echt iets toevoegen. De ingediende plannen werden opgenomen in een inspiratieboek en besproken met bewoners en belanghebbenden tijdens stadscafés in de Blokhuispoort. Zo vergroot je de betrokkenheid van alle partijen en creëer je draagvlak. Wij hebben niets met vaste rollen en willen niet bij voorbaat alles naar ons toetrekken. Iedere opgave vraagt om maatwerk vanuit de gemeente. Bij het Kloppend Hart laten we los, bij de Watercampus werken we samen en bij de herontwikkeling van het Harmoniekwartier fungeren we als trekker.'

Hoe bent u bij het Harmoniekwartier te werk gegaan?

'Het Harmoniekwartier is een verrommeld stukje binnenstad met potentie, maar we hebben eerst het naastgelegen Zaailandproject afgerond. Je moet rouleren met processtijd, de tijd nemen om een project tot een goed eind te brengen en dan kijken hoe een volgend project daarop aanhaakt. Op het Zaailand worden voldoende commerciële functies gerealiseerd. Die zijn dus niet meer nodig in het Harmoniekwartier. Deze wijk moet trans-

'Zo'n Europese aanbesteding houdt ons scherp.'

formeren in een centrum van eigentijdse popcultuur. De gemeente werkt daarbij samen met de beoogde gebruikers: de pop- en kunstopleiding van het Frieslandcollege en lokale pop- en jongerencentra. Vooraf hebben we vier lokale architectenbureaus gevraagd om tegen vergoeding een haalbaarheidsstudie uit te voeren. Dat is liggeld dat je vooraf betaalt, maar later terugverdient. De uitkomsten hebben we teruggekoppeld aan de gebruikers, de gemeenteraad en omwonenden om breed draagvlak te kweken. Het project is niet alleen van belang voor de gebruikers, maar ook de stad als geheel. Voor de verplichte Europese aanbesteding van de architect hebben we de eisen beperkt gehouden. Iedere capabele architect kan de klus aan, het maakt niet uit waar hij vandaan komt. Het is zaak de architect te vinden die de meeste affiniteit met de opgave heeft. Voor ons was dat overduidelijk DP6 Architecten. Het financiële plaatje en de stedenbouwkundige kaders moeten kloppen, maar je moet architecten niet doodknuppelen met criteria. Creativiteit heeft ruimte nodig. Zo'n Europese aanbesteding houdt ons scherp. Je moet niet zelf het wiel opnieuw uit willen vinden. Maak gebruik van bestaande kennis en hulpmiddelen en ga te raden bij andere gemeenten die al een Europese architectenselectie gedaan hebben.'

Doet Leeuwarden ook nog aan gebiedsontwikkeling buiten het stadshart?

'We hebben de uitleglocatie Zuidlanden waar we de nieuwe bewoners een dorpsgevoel in de buurt van de stad willen bieden. Al in 2009 hebben we de oorspronkelijke PPS opzet tegen het licht gehouden en besloten de gemeenschappelijke exploitatiemaatschappij (GEM) te ontbinden. Ironisch genoeg hadden we het gevoel dat we de risico's het best konden beheersen door de regie en risico's naar de gemeente toe te trekken. De klassieke grootschalige toelatingsplanologie werkt niet meer. We werken nu met kleinere productie-eenheden en kleinere marktpartijen. Voor een van die eenheden hebben we de ontwikkelcompetitie 'Mooi Goedkoop Wonen Jabikswoude' georganiseerd met hulp van Architectuur Lokaal. We verkochten kavels aan een aantal aannemers, op voorwaarde dat zij met een architect aan de competitie zouden deelnemen. Dat was een groot succes. Aannemers en architecten vonden het een leuk en leerzaam experiment. Belangrijker nog, alle inzendingen zijn gerealiseerd en inmiddels verkocht en dat in crisistijd! Nu werken we aan een structuurvisie voor Nieuw Stroomland, een uitleglocatie ten zuidwesten van Leeuwarden. We doen dat samen met de provincie en twee buurgemeenten. Ruimtelijke kwaliteit, duurzaamheid en economie zijn de sleutelbegrippen. De Dairy Campus bevindt zich in dit gebied. Dat is een samenwerking van de Universiteit van Wagenin-

gen en Hogeschool Van Hall Larenstein met andere partijen. Ondanks de crisis is de agrifood sector *booming*. Dat is goed voor de lokale werkgelegenheid. Tot nu toe vervult de gemeente veel ondersteuning door netwerken te verbinden. Daarbij helpt de schaal van de stad, de lijntjes zijn kort. Als overleg nodig is hebben we binnen het uur iedereen om de tafel. Natuurlijk is door een actief betrokken wethouder en ambtenarenapparaat minder overleg nodig. Ook hier geldt dat we kijken wat er nodig is, maar de gemeente gaat het niet zomaar overnemen. Uiteindelijk streven we hetzelfde doel na: samen werken aan de mooiste stad van Nederland.'

Informatie

Het Steunpunt Architectuuropdrachten & Ontwerpwedstrijden is de onafhankelijke, niet-commerciële helpdesk voor uitschrijvers van aanbestedingen en prijsvragen in Nederland. Het Steunpunt draagt bij aan professionalisering van het opdrachtgeverschap en aan een gezonde bouwcultuur in Nederland. Om opdrachtgevers behulpzaam te zijn bij het opstellen van een goede (Europese) aanbestedingsprocedure voor architectendiensten is KOMPAS light ontwikkeld, een digitale standaard die voor alle partijen de nodige vereenvoudiging en transparantie biedt. Alle informatie is te vinden op www.ontwerpwedstrijden.nl

Poppodium Harmoniekwartier

Woningbouw #70, Tussen spruitjeslucht en golfresort
De woonbehoefte van een nieuwe generatie ouderen verdient een grotere aandacht van opdrachtgevers
Peter Michiel Schaap

Woningbouw #71, Delfzijl ziet krimp als kans
De visies van verschillende wethouders op krimp
Roel van der Molen

Boerderij van glas

De opening > Tekst: Anne Luijten > Beeld: Daria Scagliola en Stijn Brakkee

Een van de opmerkelijkste gebouwen van het jaar: de Glazen Boerderij van MVRDV op het dorpsplein in Schijndel. De kopie van een Brabantse boerderij is volledig uitgevoerd in glas en herbergt winkels, horeca, een fitnesscentrum en kantoren. In het dorp heeft iedereen er een mening over.

Op de markt in Schijndel is een gebouw verzeen dat op het eerste oog bedrieglijk veel weg heeft van een boerderij - maar dat in de verste verte niet blijkt te zijn. De 'boerderij' is om te beginnen behoorlijk uit de kluiten gewassen, bijna twee keer zo groot als de oorspronkelijke Brabantse langgevel boerderij. En dan is het gebouw ook nog eens volledig opgebouwd uit glaspanelen, waar foto's van originele boerderijen op zijn geprint. Genoeg ingrediënten kortom voor de nodige emotie in het dorp, dat sinds het bombardement in de oorlog, zijn hart moet missen.

Winy Maas van architectenbureau MVRDV groeide op in Schijndel, wat zijn band met de plek verklaart. Als jonge student stuurde hij een brief naar de gemeente met de oproep om 'iets te doen' met de lege plek op de markt. De burgemeester gaf hem groot gelijk, maar er gebeurde niets. Twintig jaar later werkte MVRDV aan een studie over Brabant en kwam Maas opnieuw in contact met het stadsbestuur. Meerdere voorstellen gingen over tafel, waaronder een glazen theater. In het dorp was de weerstand echter steevast groot. Besloten werd om dan ten eerste maar eens vast te stellen welke afmetingen het volume eigenlijk zou mogen krijgen. Daarmee was het concept van de boerderij 'gedicteerd' door de randvoorwaarden die de gemeente stelde, tot en met het zadeldak aan toe, stelt Maas. Voor hem was er namelijk maar één conclusie mogelijk toen de bouwvelop

was vastgesteld: Schijndel wil een boerderij, midden op het plein. De architect werkte dit verlangen uit tot een eerbetoon aan de Schijndelse boerderij, die de laatste decennia meer en meer uit het dorpsgezicht verdwijnt, maar dan in een wel zeer eigentijds jasje.

De gemeente 'verkochte' vervolgens het plan met architect en al aan een lokale partij. MVRDV werd gekoppeld aan de winnaar van de bieding op de grond. Dat werd Van den Brand Vastgoed, het bedrijf van drie gebroeders Van den Brand dat eigenaar is van commercieel vastgoed in Schijndel en die de lokale bouwer Remmers bereid vond een ontwikkelcombinatie te vormen. Rembrand VOF werd daarmee de officiële opdrachtgever van MVRDV. Een min of meer gedwongen samenwerking tussen opdrachtgever en architect, waar beide partijen vol goede moed aan begonnen, zegt Frans de Witte, projectarchitect van MVRDV. Toch was het met name in het begin 'behoorlijk lastig'. De Witte: 'Wij hadden een ambitieniveau, zij een budget.' Veel inspanningen van het architectenteam waren dan ook gericht op het overtuigen van de opdrachtgever dat op dé belangrijkste plek in het dorp wel iets bijzonders moest worden neergezet, met inachtneming van de eis dat het exploitabel moest zijn. Uiteindelijk zijn partijen na het nodige 'heen en weer gesteggel' tot een voor beide partijen acceptabel budget gekomen en kon de klus beginnen.

Wat niet wil zeggen dat de discussies verleden tijd waren. Zo wilde MVRDV per se geen afdekplaten op de glazen platen, zodat het beeld nu mooi doorloopt. Cruciaal, vond de architect, maar de opdrachtgever keek vooral naar de kosten. Er moesten zelfs garanties van de leverancier aan te pas komen om de gebroeders te overtuigen. Ook zijn vooraf panelen gemaakt om de mate van beprinting te testen. Met name voor de winkels wilde de opdrachtgever geen al te dicht bedrukte panelen. De Witte: 'Dit is architectuur op een

'Dit is architectuur op een ander niveau dan Van den Brand gewend is. Daar hebben we hen in mee moeten nemen en daar hebben ze ook duidelijk stappen in gemaakt.'

ander niveau dan Van den Brand gewend is. Daar hebben we hen in mee moeten nemen en daar hebben ze ook duidelijk stappen in gemaakt.'

Robert van den Brand beaamt dat. 'MVRDV is een bureau dat bijzondere architectuur maakt. Wij zijn er altijd trots op geweest om met hen te

Woningbouw #77, Starchitecture versus archipunctuur
De bloei van het fenomeen Baugruppen in Berlijn
Vincent Kompier

kunnen werken. Ondanks dat er wel de nodige robbertjes zijn uitgevochten, hebben we altijd goed naar elkaar kunnen luisteren. Het was een proces van geven en nemen. De kliklijsten met kitnaad op het glas waren goedkoper, maar wij zijn volledig overtuigd door Winy Maas dat dat niet de beste oplossing is voor het gebouw en achteraf zijn we daar ontzettend blij mee. Het gebouw is nu helemaal strak, veel mooier.' Het concept van een uitvergroete boerderij, ook nog eens volledig in glas uitgevoerd, schrok de gebroeders niet af, integendeel. Dat er iets bijzonders zou moeten komen, onderschreven ze. 'Wij houden wel van aparte dingen,' zegt Van den Brand. 'Als het een gebouw zonder enige uitstraling zou zijn geworden, hadden we het niet gedaan. De uitdaging lag er bij ons ook in dat de ambitie groot was.'

En dus kwam het uiteindelijk helemaal goed. De Witte: 'Het mooie was dat ze tijdens de uitvoering ineens zagen wat wij bedoelden en waar we zo voor hadden gevochten. Toen gingen ze het pas echt snappen. Ze vonden ons gewoon strontewijs in de ontwerpfase.' Toen duidelijk werd hoe het gebouw er uit zou gaan zien, ontstond dan ook een sfeer van vertrouwen en 'gingen ze zelfs harder lopen dan wij', aldus De Witte. 'Zij werden de beste verkoper van de kwaliteit van het gebouw. En dat is ook logisch, want als eigenaar zitten zij er nog de komende dertig of vijftig jaar aan vast.'

Ook bij de bevolking van Schijndel vond de omslag van negatief naar positief plaats zo ongeveer op het moment dat de bouwschuttingen werden weggehaald. 'Een magisch moment', aldus De Witte. 'De mensen zagen ineens hoe mooi de ruimte en de gebouwen in de omgeving passen bij de maat van de boerderij. De terrassen die er zijn gekomen. De opinie sloeg helemaal om. Het gebouw overtuigt, het verkoopt zichzelf.' Ook voor de winkels, horeca en sportschool geldt dat de zaken goed lopen. De kantoorruimte is vrijwel helemaal verhuurd. Zelfs de winkeliers in de rest van het dorp merken de positieve, aanzuigende werking van de boerderij. Daarmee zijn ook de eigenaren de gebroeders Van den Brand dik tevreden. Robert van den Brand: 'Mensen zijn bang voor verandering. Maar nu het klaar is, is iedereen blij. Het trekt mensen aan, het dorp wordt er een stuk leuker op. En het gebouw hoeft je niet mooi te vinden, dat mag iedereen helemaal zelf uitmaken.'

Informatie

www.mvrdo.nl

Anne Luijten is architectuurhistoricus en onderzoeker en schrijft over architectuur en ruimtelijke ordening. Ze is ook hoofdredacteur van *Gebiedsontwikkeling.nu*.

Architectuurbeleid
#78, Vergunningvrij bouwen en ruimtelijke kwaliteit
 Hoe een gemeente toch greep kan houden op de ruimtelijke kwaliteit
 Flip ten Cate

Woningbouw
#79, 'Ik heb me altijd meer volkshuisvester gevoeld dan ontwikkelaar.'
 Birgitte de Maar, directeur van Rochdale Projectontwikkeling
 Indira van 't Klooster

Platteland
#79, Wellness on Waste
 Over de ontwerp-opgave van de 5000 vuilstortlocaties in Nederland
 Casper Vos

Margreet Horselenberg en Tania Concko

Zaanwerf: 20 jaar later

De ontmoeting > Tekst: Tania Concko > Beeld: Maarten van Schaik

20 jaar geleden realiseerden Tania Concko en Pierre Gautier hun eerste ontwerp op Zaanwerf in de gemeente Zaanstad. Het kwam tot stand na het winnen van European. In deze editie ontmoet Tania Concko Margreet Horselenberg, burgemeester van Lelystad. Architectuur Lokaal vroeg hoe het is gegaan.

Waarom deze opdrachtgever?

Het college van B & W was mijn opdrachtgever in Zaanstad. Ons project was een groot masterplan en, hoewel in samenwerking met ontwikkelaars, meer een gemeenteproject dan een ontwikkelaarsproject omdat het de visie op de Zaanoever veranderde. Margreet Horselenberg was destijds wethouder in Zaanstad en verantwoordelijk voor de stedelijke ontwikkeling van de gemeente. Ze heeft ons geweldig gesteund in die tijd.

Wat kwam er aan de orde?

De laatste keer dat we elkaar zagen was in Parijs in juni 2000, toen we Le Prix de la Première Oeuvre in ontvangst namen van de Franse minister van Cultuur, Catherine Tasca. Hetzelfde jaar verliet Horselenberg Zaanstad om burgemeester te worden in Doetinchem en vervolgens in Lelystad. We hebben besproken wat we toen belangrijke waarden vonden in het project: hoge dichtheid, een sterke identiteit en een goede aansluiting op de wijk. Ze vertelde dat dit speelde in een tijd waarin Zaanstad zich ontwikkelde van industrie- tot woonstad. Het was spannend om met twee jonge architecten, waarvan een uit Frankrijk te werken, zei ze. In ons Europeanontwerp hadden we de dichtheid verhoogd van 40 woningen per hectare naar 120. De gemeente Zaanstad nam dat over. Een dappere beslissing, maar ze staat er nog steeds achter. Al kan ze zich ook nog herinneren dat ze dacht: 'Die jonge architecten met hun wilde ideeën gaan straks lekker terug naar Parijs, en dan

ben ik nog steeds met allerlei partijen in gevecht om het voor elkaar te krijgen!' Bijzonder aan het Zaanwerfproject is dat we getracht hebben de identiteit van de Zaanse industrie(stad) intact te houden. Als ik nu door het nieuwe Zaanse stadshart loop, vraag ik me af of deze architecturale pastiche wel vooruitgang is. Horselenberg is zelf ook gaan kijken, en ze was verrast door het enthousiasme dat ze aantroef over de typische 'authentieke' Zaanse huizen toen ze daar een keer ging kijken. Maar ze merkte ook op dat 'authentiek' wel een erg rekbaar begrip is geworden in Zaanstad. Als burgemeester zit ze veel minder op het bouwproces dan destijds als wethouder, maar ze blijft wel zoeken naar kwaliteit en identiteit. In Lelystad worden de kwaliteit en de identiteit bepaald door de relatie van de stad met het bos en het water. Daar passen allerlei soorten architectuur bij. De Zilverparkkade en het Outletcenter zijn uitersten, maar dat kan goed samen gaan in Lelystad. Haar antwoord op de vraag "Hoe pak je sociale problemen en eventuele probleemwijken aan" is: laat architecten en stedenbouwers samen met sociale teams en maatschappelijke instellingen nadenken over wat nodig is. En beknipt niet op kwaliteit.

Wat heb je van dit gesprek opgestoken?

Dat, ook al zijn inmiddels 20 jaar verstreken, Horselenberg nog steeds dezelfde sterke en betrokken persoon is. Het lijkt erop dat we allebei nog altijd even begaan zijn met het maken van stedelijke kwaliteit als 20 jaar geleden. Het is heel hoopgevend voor architecten en stedenbouwers dat dergelijke opdrachtgevers nog steeds bestaan.

Komt er een vervolgspraak?

Ik heb het haar wel gevraagd en ze zei: Ja. Dat zou ik heel leuk vinden.

Informatie

www.taniaconcko.com

In deze rubriek vraagt Architectuur Lokaal aan een jonge architect met welke opdrachtgever hij graag in gesprek zou willen. Vervolgens bemiddelen wij in het contact en leggen de ontmoeting vast. De architect beschrijft wat er is besproken. Ben je architect en heb je een brandende kwestie die je graag aan een opdrachtgever wilt voorleggen? Laat het ons weten en stuur je bericht aan: indira.vantklooster@arch-lokaal.nl of @ArchLokaal

2012

Platteland
#82, Landgoed met een boodschap
Landgoed De Groene Kamer in Tilburg wil de buitenbeleving dichterbij de mensen brengen
Michel Geertse en Bram Talman

Internationaal
82, Connectivity:
architectuurbeleid Chili
Chileense minister laat zich informeren over architectuurbeleid in Nederland
Cilly Jansen

Dag uit het leven van Wybe Nauta, Foto: Rudy Leukveldt

15 april 2013

Een dag uit het leven van Wybe Nauta, stadsbouwmeester in Assen

8.00 - naar het werk

Met de auto naar Assen: een zonovergoten rit door het Drentse Aa-landschap. Twee ooievaarsnesten zijn weer bewoond. Het is lente.

9.00 - start van de week

In een informele setting neemt de eenheidsmanager de lopende zaken door. Er is veel aandacht voor de doorontwikkeling van de organisatie. Iedereen moet zijn belangstelling kenbaar maken voor een functie in de nieuwe organisatie. De procedure voor de reorganisatie beslaat ongeveer een jaar en is nu halverwege. Het

samenvallen van deze reorganisatie met een bezuinigingsoperatie levert de nodige spanning op. De functie van stadsarchitect vervalt in de nieuwe organisatie. Borging van de kwaliteit van grote projecten zal gebeuren door het inhuren van supervisors. Afgelopen week heeft de raad besloten de burgemeester niet voor herbenoeming voor te dragen. Zou het consequenties hebben voor de politieke stabiliteit? Er is nog niets over te zeggen.

9:30 - plan voor het culturele hart

Binnen het *Masterplan Aantrekkelijke binnen-*

stad wordt een plan ontwikkeld dat meer kunst in de openbare ruimte moet opleveren, zodat bezoekers (aan bijvoorbeeld het Drents Museum) verleid worden langer in de binnenstad te blijven. Zoeken naar nieuwe kunstvormen die samen met de al bestaande veel aantrekkingskracht genereren. Een project dat samen met het Centrum voor Beeldende Kunst en de voorzitter van de kunstcommissie wordt ingevuld. Een groeimodel dat met de beschikbare middelen kan meebewegen lijkt kansrijk.

12.00 - energie voorziening Assen-Zuid

Een komt een nieuw bedrijventerrein. Afhankelijk van de vraag wordt het modulair uitbreidbaar. Eén ambitie is een zoveel mogelijk energieneutraal bedrijvenpark. Het is niet gemakkelijk de juiste vorm en rol te vinden voor de gemeente, de mogelijke energieleveranciers en de netbeheerder. Hoe kom je tot een concept dat niet buitensporig hoge investeringen vraagt, uitbreidbaar en aanpasbaar blijft en aantrekkelijk is voor vestigers.

14.00 - "#leninleeft"

Aan de Vaart staat sinds enkele maanden een groot beeld van Lenin ter promotie van de Rusland tentoonstelling in het Drents Museum. Dat heeft de tongen losgemaakt. Om 14 uur heeft de wethouder een 'twitterfontein' opgestart waar meningen over Lenin kunnen worden uitgewisseld. Ook Russische jongeren doen mee met dit communicatiefenomeen.

15:00 - bouwwerken N33

Voor de verdubbeling van de N33 van Assen naar Zuidbroek met bijbehorende bouwwerken is een Centrale Welstand Commissie gevormd vanuit betrokken gemeenten en provincies. Doel is het stroomlijnen van de welstandsadvisering en zorgen voor consistentie. De laatste loodjes zijn in zicht. Vooral de knoop bij Assen heeft veel aandacht gevraagd. Toch blijft het gevoel, dat met respect voor elkaars rol, een goede bijdrage aan de ruimtelijke kwaliteit is geleverd.

16:00 - voorbereiding bezoek vereniging Oud Parlementariërs

Op 18 april wordt de vereniging in Assen ontvangen. Er staat een rondleiding op het programma door De Nieuwe Kolk met een inleiding van de architect. Lastig, want diezelfde middag is de bekendmaking van het BNA gebouw van het jaar. En daarvoor is De Nieuwe Kolk genomineerd! Toch gelukt om afspraken te maken.

17.00 - bouwsociëteit Groningen

Netwerkbijeenkomst in de Prinsenhof in Groningen, waar wethouder Roeland van der Schaaf de 'bouwwereld' van Groningen toespreekt over Bouwen aan een nieuwe manier van werken. We weten nog niet goed hoe we de crisis in de bouw en de woningmarkt aan moeten pakken. Het is niet lokaal oplosbaar. Je kan wel zoveel mogelijk samenwerken. Natuurlijk overheerst het gevoel dat het allemaal anders gaat worden. En niet in de laatste plaats vanwege de krimp die om andere programma's vraagt.

20.00 - naar huis

Met de auto naar huis, weer in een zonnetje.

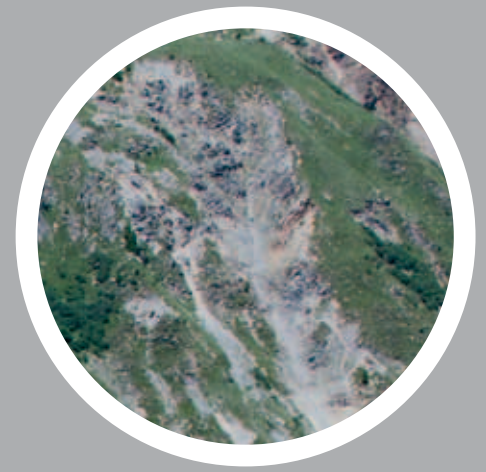
Platteland
#85, Boer zoekt stal
Over duurzame en architectonisch verantwoord de megastallen
Anne Luijten

Woningbouw
#87, Catalogusbouw
Nieuwe Stijl
Nieuwe architecteninitiatieven in de catalogusbouw
Carien Overdijk

Woningbouw
#87, Tussentijd in Heesterveld
Ontwikkelen van de bestaande stad
Iris Schutten

De adelaar

De bergwand is zo hoog dat ik werkelijk aan de straf van de goden denk, aan de adelaar die 's nachts de lever uit het lichaam van Prometheus scheurt. Ik probeer met mijn ogen te denken, ik probeer te schatten hoeveel steen er achter deze muur schuilt, hoe lang het duurt voor we bij het vuur zijn, waar het steen vloeibaar is. Pas als ik begrepen heb dat het raadsel net zo ondoordringbaar is als het steen, zie ik de weg, de wielrenners en de campers. De mens

als een vlinder op het oppervlak van de aarde. Ik kijk naar de tijd wedijverend met de eeuwigheid. Ik kijk naar mijn eigen tijd, een schilfer heldhaftige opwinding. De campers zijn 's morgens de Glandon opgereden, de renners volgen in de middag. Er klinken dunne kreten van teleurstelling en aanmoediging. Aan het einde van de middag is het weer stil in het hooggebergte. 's Nachts komt ook de adelaar weer.

De schrijver A.L. Snijders (1937) reageert met deze tekst op de foto op de voorpagina. Snijders werd bekend als schrijver door zijn columns (onder andere bij Het Parool) en is een van de grootste schrijvers van het zeer korte verhaal, kortweg *zkv* genoemd. Zijn *zkv's* mailt hij rond, maar één keer per jaar worden ze gebundeld. Er zijn inmiddels al verschillende bundels verschenen, waarvan *Wapenbroeders* (2013) de meest recente is. In 2010 won hij de Constantijn Huygensprijs.